

ERDÉLY

HONISMERTETŐ FOLYÓIRAT

XVIII. évfolyam

9—10. szám.

1909.

(213—214. sz.)

AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET

ÉRTESITŐJE

Főszerkesztő:
Szádeczky Lajos dr.

Felelős szerkesztő:
M. Kovács Géza.

KIADJA AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET.

TARTALOM: Gróf Lázár István: Egyesületünk célja és törekvései. — Gatl István dr.:
Nagyág (8 képpel.) — Kozma Ferenc: Gróf Rhédei Claudin herceg Württemberg Sándorné
végső napjai. — Katona Zsigmond útinaplója. — XIX. évi jelentésünk. — Különféle. —
Egyesületi élet.

Előfizetési ára 10 korona
Megjelenik évenként hatszor

Az E. K. E. rendes tagjai tag-
díjuk fejében ingyen kapják

Tagdíj 6 korona.

KOLOZSVÁR

Szent Bonaventura könyvnyomda

1909

Magyar védőtábla!

SÁRGA KRISTÓF UTÓDAI

FEHÉRNEMŰ, VÁSZON ÉS SZŐNYEG NAGY RAKTÁRA

KOLOZSVÁRT,
Deák F.-u. 3. sz.
Telefon-szám 567

Házai árú! 1

Rendkívül jutányos ár és nagy választékban kapható hazai árúk:

Késmárki asztalnemű, vászon, törülköző és zsebkendő.
Sepsiszentgyörgyi szőttes és férfi ruhaszövet.

Magyar gyártmányú gallér, kényes, nyakkendő, nap- és esőernyő. Helybeli készítményű paplan, matrac és bármilyen kivitelű fehérenemű.

Nagyenyedi harisnyak.
Rózsahégyi Chiffon és mindenteléd pamutvasznak.
Torontáli futószőnyegek, ágy- és asztalterítők.
Besztercebányai palócok.
Brassói posztószőnyeg.

Az őszi és téli idényre

a j á n l

NEUMANN M.

cs. és kir. udvari szállító

Kolozsvárt, Mátyás király-tér.

Őszi és téli-öltönyöket,
Smoking- és Salon-öltönyöket,
Turista-öltönyöket,
Turista-körgallérokat,
Eső- és utazó-köpenyeket,
Városi- és utazó-bundák, lábzsákok
a legszebb és legcélsebb kivitelben.

Nagy választék gyermek- és fiú-öltönyökben.

Minták és képes árjegyzékek kívánatra ingyen és bérmentve.
Megrendeléseknél elegendő mértéknek egy régi öltöny beküldése. ---
Gyermekruhák rendelésénél elegendő, ha a gyermek korát, a kívánt szint és árt velem közlik.

Az általánosan kedvelt és kitünő minőségű világos és maláta monostori

„CZELL SÖR“

kapható: Fuhrmann Károly, Haraszthy Jenő, Hirschfeld Sándor, Papp Jenő, Szele Márton uraknál, valamint a helybeli összes csemege és italmérési üzletekben.

A palackos sörünk a következő címkével van ellátva:

CSAK AKKOR „MONOSTORI CZELL SÖR“
EREDETI HA A DUGÓN

CZELL FRIGYES és FIAI
SÖRFÖZDÉJE KOLOZSVÁRT

Ezen palack 06 sört tartalmaz és nem tévesztendő össze a forgalomban levő kisebb palackokkal.

CZELL FRIGYES ÉS FIAI SÖRFÖZDÉJE, KOLOZSVÁRT.

Értesítés.

Van szerencsém a n. é. közönséget értesíteni, hogy bold. férjem, Kemény Ármánd fogászati műterme (Vesselényi M.-utca 7. sz., főpostával szemben) részére egy kitűnő szakértőt alkalmaztam és azt bold. férjem ismert lelkiismeretes és pontos munkálkodása szerint tovább vezetni óhajtom. Kérem az eddigi tanúsított bizalommal engem továbbra is megtisztelni és minden törekvésem a nt. felelő teljes kiegészítésére fog irányulni. Szives pártfogást kér kiváló tisztelettel özv. Kemény Ármándné.

A MAGYAR JELZÁLOG-HITELBANK

Kolozsvári képviselet (Jókai-utca
2. szám gróf Rhédei-ház 1. emelet)

azon célra létesült, hogy igazgatósága az erdélyi részekben földbirtokra és a nagyobb városokban fekvő házakra

legolcsóbb törlesztéses kölcsönöket
nyújtson.

Kölcsönök 15 évtől 65 évig terjedő törlesztésre

4% - OS

záloglevelekben adatnak.

A jelzálogul felajánlott erdélyrészi ingatlanok értékére s a megszavazandó kölcsön összegére nézve

az Erdélyi Gazdasági-Egylet

bizalmi férfiai adnak véleményt s ezúton a helyi viszonyok alapos ismerete folytán az intézeti szabályok szerint adható

legmagasabb összegű kölcsönök szavaztatnak meg.

✻ TELEFON-SZÁM 27. ✻

Ajánlva a Vallás- és közoktatásügyi miniszterium által!

Számos elismerés!

Zwörner B. állatkitömő preparatoriuma

■ Kolozsvárt, Rózsa-utca 7. szám. ■

Az állatok lehetőleg friss állapotban és nyúzatlanul küldendők be. Meg kell jelölni, hogy a preparálás milyen célra történjék; nagyobb emlősök kiszigerelendők. — Csomagolást csak saját költségem! csomagol. díj. — Gondos, művészi preparáció, természetű kivétel, hirtelen munka. Jutányos árak!

Ha még nem járhatja okvetlen fizesse elő január hó elsejével az elismert legjobb magyar napilapot

„AZ UJSÁG“-ot

Megrendelő cím: „AZ UJSÁG“ Bpest.

:: Egyes példányok minden újságelárusítónál kaphatók. ::

Irodalom.

„Aktuális Könyvtár“ cím alatt nagyszabású, teljesen eredeti irodalmi vállalkozás indult meg Budadesten *Szomaházy István* szerkesztésében, mely egy még egészen új eddig ismeretlen téren nyit érvényt. Egy sajátos irodalmi műfajt teremt meg. Belevízi az irodalomba művészi eszközökkel dolgozó aktualitás hatalmas erejét. Az első kötet *Podányi Zoltán* nagystilű munkája: *Repülőgépen az északi sarkra*, melyben fantasztikus színben eseteli az 50 év múlva történendő eseményeket. Az ő regényében a repülőgép már olyan közismert fogalom, mint ma a vasút vagy az automobil. Ára 1 kor. 50 fillér.

„Kacagó szélhámusok“ a címe a második füzetnek, melyet a kitűnő író *Cholnoky Viktor* írt. Két nagystilű tolvajlást beszél el szellemes, humoros modorban s felemlíti benne a rendőrség legutóbbi baklövését, a postautóvajok e-étét is. Ára 20 fillér. Mindkét kötet az „Aktuális Könyvtár“ kiadóhivatalában Budapesten, IV., Veres Pálné-u. 16. kapható.

A divat. Mondhatnánk azt is, hogy a decemberi divat, mert a karácsony hónapjának megvan a maga saját külön divatja.

Különös érdeklődéssel vannak ilyen tájt a sálók és látyolók iránt. A sál, amelynek művészi hatását oly nehezen ismerték fel, ezer különféleségben, egyszerű és díszes kivitelben támad fel újra. És bár csak olyan, amilyen az anyánk, a szépanyánk vállára simult, mégis csak mutat némi különbséget a hajdan és most között. Most lazán, lágy redőzéssel simul az alakhoz. A sifon-, kínai krepp-, tüll- és csipkesál mellett nagyon kedvelt az arany-, ezüst- vagy nikkelhímzésű, sőt ünnepélyesebb alkalomra még éreccsípkeből készült sál is viselnek.

A most annyira divatosá lett kellékek nagyon megkönnyítik a díszesebb ruhák készítését és ha tüllre, akár aranytüllre alkalmazzuk a különféle applikálható színrozást, hímzést, gyönyörű hatást érhetünk el. Újdonság még tüllre alkalmazott gyöngyhímzés, de csak egy szép, ha nem nagyon tarka.

Újdonság a szentjácso kínai krepp, bele szőtt gyöngyalappal, szintúgy a sűrűn gyöngyös fekete tüll és különösen a majdnem kizárólag fiatal leányoknak való „harmatcsepp-sifon“.

A kalapokról is hadt essék újra néhány szó. Egyformán divatos a toll-, turbán-, a két- és háromszögletes-, a márkli- és Rembrandt-forma. Am néhány formát a közönség annyira megkedvelt, olyannyira vásárolta mindeki, hogy most már szinte közönségessé lett és ezért igazi divathölgy már nem is igen veszi. Így például a moaré-dísz is lejártta magát, már csak a cilinderr-plüss meg a szörme lesz a divatos kalapdísz.

Kedvelt színek: a kékesfekete, az új szürkéslila, sötétlila és a bronzszín.

A hajviseletet szerencsére kezdik mindinkább egyszerűsíteni, csak a turbán-frizura kívánja még meg a sok vendég-hajat és pótlást, mert amnyi hajtömeggel, amennyi ehhez kell, csak kevesen rendelkeznek.

A Divat Újság minden hónapban kétszer jelenik meg. Előfizetési ára nagyon olcsó: negyfelvre postan való szétküldéssel, két korona husz fillér. Előfizetni legcélszerűbben a kiadóhivatalban intézett postautalványon lehet. A Divat Újság kiadóhivatala Budapesten, VIII., Rórk Széárd-utca 4. sz. házában van.

UJ DROGÉRIA

Kolozsvár, Deák Ferenc-utca 8. sz.

Ajánlok versenyáron: Állatgyógyászati-, betegápolási- és háztartási cikkeket. Angol és francia illat- és pipere-cikkeket. Rum- és likör-esszenciákat. Brandoló-, tarso- és Kerbschnitt munkákhoz mintázott falapokat, tűket és kellékeket.

Dubiniewicz Oszkár, droguista.

ERDÉLY

HONISMERTETŐ FOLYÓIRAT.

1. szám
1892.

KIADJA AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET.

213—214. sz.
1909.

Egyesületünk célja és törekvései.

Gróf Lázár István elnöknek az E. K. E. 1909. október 9-én Déván tartott közgyűlésén előmondott megnyitó beszédéből.

béke, a szeretet, a testvériség hangoztatásával kívánjuk ama kulturális és hazafias célokat szolgálni, melyek irányában az Erdélyi Kárpát-Egyesület Erdély turisztikai, fürdőügyi és idegenforgalmi érdekei előmozdítására vállalkozott. — Nem könnyű feladat ma, mert hiszen a szeretetre épített testvériség az alapfeltétele haladásunknak és épen ez az a tér, hol kicsiny nemzetünk a mily arányban gazdagodik, sokszor szomorú történelmi emlékekkel és hagyományokkal, — nem okulva a múlton — oly arányban növekedik közöttünk a széthúzás és emelkednek az osztályokat elválasztó falak.

Célunk megközelítése csakis e társadalmi akadályon át lévén lehetséges, programunkká kellett váljon e nemzeti baj ellen való küzdelem is. De talán hazánkat a Gondviselés azért ajándékozta meg oly bőkezűen természeti kincsekkel, hogy e nehéz feladat teljesítésére eszközül szolgáljanak és az igaz szép természet ölen a béke és szeretet feléledve a megértésre, az egymás iránti tiszteletre reá vezessen bennünket.

És ha sikerül nekünk a turistaság iránti érdeklődés felkeltésével hazánkat lakóival nyelv, vallás és osztály különbsége nélkül megismertetni, megszerettetni és ez úton ápolni, terjeszteni a hazafiságot, a valódi hazaszeretetet, akkor a társadalmi életbe belevittük az egymás iránti becsülés érzelmeit, mely az osztályokat elválasztó falakat hivatva van lerombolni.

A turistaság valódi értelmében el nem vitatható kulturális jelleggel is bír, hiszen parlagon heverő természeti kincsek feltárása, történelmi emlékek megjelölése, ismertetése által a hazafias érzelmek felébresztésével népünk kulturáját emeli, az így biztosítható idegenforgalom ide irányításával pedig közgazdasági vagyonnak alapjait rakja le.

Szerintem az az igazi turista, ki szívébe vési tapasztalatait és azokban gyönyörködve, azoknak hű visszaidézésével a honismeret és népviszonyok megismerésére tanít.

E célt fűzi tovább „Erdély“ folyóiratunk és néprajzi Muzeu-munk, melynek fejlesztésével a tudomány és közművelődés szol-gálatában kérünk magunknak helyet.

Végül ha összegezzük törekvéseinket, melyek szerint a kulturában, a hazafias érzelemben erősödve, egymás megértésére igyekeznünk vezetni szeretett hazánk népeit: a nagyközönség támogatására és bi-zalmára nemde érdemes Egyesületünk?

E hazafias törekvéseinkben Erzsébet lobogónk védszentje, Nagy-asszonyunk eszméit követjük, hogy magyar Hazánk, magyar népünk hasznára lehessünk.

Nagyág.

Irta: **Gaál István dr.**

Szinte meg sem érthető, hogy a magyar turistasági irodalomból mikép hiányozhatott eddig is Nagyág? Ennek csak egy mentsége lehet: az, hogy a magyar turistaságnak nem ez az egyetlen mostoha gyermeke. De vajjon mentség-e ez a mentség? S nem inkább ismét csak súlyos vád!?

No de ne rekrimináljunk. (Történelmünkéből bőségesen megtanulhattuk, hogy ezzel nem sokra megyünk.) E helyett egy alkalmas, „födött“ állásból kémléljük ki a nagyági hegyek hadállását, hogy győzelmünk útja csupa gyönyörűséggel legyen csak kihímezve.

*

Egy ízben már megírtam (Úti vázlatok Hunyad megyéből. — Hunyad-megyei Almanach, 1909), hogy a dévai Várhegy az a „legkedvezőbb pont, ahonnan Nagyágnak szinte veséjébe láthatni. S ami igen fontos, innen tökéletes áttekintést nyerünk az Erdélyi Érchegység déli peremének dacit csoportjáról: a Csetrás hegységről.

Valóban festői az a kép, melyet a dévai Várhegy északkeleti oldaláról szemlélhetünk! Alant a völgyben a Maros ezüstös szalagja kigyózik, mesteri tökélyel mimelvén a par excellence kanyargó Tiszát. Mondhatom, hogy akár poétát, piktort vagy fotografust, akár botanikust, zoológust, archeológust, geológust vagy csak mindehhez laikust, illetve muzsikust vittem is föl a Várhegyre, a Maros völgyének csudaszép mivolta mindannyiját bámulatra ragadta.

S bizonyosan van abban valami, hogy ez a kis darab tiszaparti tájkép 200 méter magasságból (tehát kis-madár távlatból) tekintve, s köröskörül közvetlen közelben 800 — 1000 méteres csúcsokkal körülvéve, nem közönséges látványosság. Sőt nem csak így együttesben, hanem izenként is minden részlete szép ennek a tájnak.

Itt persze majdnem egészen el kell felejtennem, hogy geológus vagyok, s az én szemüvegem a tájszépséggel a geológiai érdekességet is együtt mutatja, — s így esetleg én már nem is igen disztíngválhatok a szépség-érzet

A Maros völgye — háttérben az Aranyi hegyvel -- a dévai várról.

egyenes okozóját illetőleg; — s viszont egyáltalán nem szabad elfelednem, hogy nyájas olvasóim még nem mind geológusok.

(Itt közbevetve kifejezést kell adnom azon nézetemnek, hogy minden turistának geológussá való kifejlődését hinnem kell!)

Mondom, egyelőre leteszek arról a tervemről, hogy a Maros tulsó partján látható hegyvonulatnak azon részleteit, melyek turista szempontból nem hívják fel a figyelmet, geológiai nézőpontból mutassam érdekfeszítőnek, hanem egyszerűen megmaradok a tájképi szépnél. A fenti vázlatrajzon a hegyvonulatnak végét jelentő, s a valóságban is a keleti szemhatárt lezáró hegy az Aranyi hegy, mely Piskivel szemben, közvetlenül a Maros jobb partján emelkedik. Erről már Kazinczy is megemlékezik erdélyi úti jegyzeteiben, találóan egy ducos kenyérhez hasonlítván azt. Ennek a vulkáni képződménynek azonban még nevezetesebbek ásványai, melyekről az egész tudományos világ tud s a melyek dicsőséget szereztek a magyar mineralógiának.

Az Aranyi hegytől nyugat felé húzódó gerinc legnagyobb részt üledékes kőzetekből: palákból, mész- és homokkövekből áll. Bennünket ennek a részletnek csak a legnyugatibb nyulványa érdekel közelebről, miután Déváról a harói kompon átkelve, az E. K. E. Hunyadmegyeiosztályától vörössel jelzett turista út erre vezet Nagyágra.

A tulsó oldali kép innét fogva csupa vulkáni hegyet ábrázol, melyeknek kőzetét a régi Dáciáról *dacit*-nak nevezték el. Ezek középen a nagyági, balról a boiczai hegyek, melyekkel alább amúgy is részletesebben ösmerkedünk meg, s így e helyen mellőzöm felsorolásukat. Hiszen az idefehérítő három templom amúgy is sejteti már, hogy ott fekszik a Csetrás hónaljában a híres Nagyág, melyet eddig turista is kevés, de fotografus egy sem látogatott meg.¹ Szinte szűz talajnak mondhatnók tehát.

¹ A cikkemben közölt nagyági fényképek mind amatőröktől valók.

Hanem elég legyen az ilyen távolból való gusztálásból! Két cukorsüveg alakú hegy közvetlen Nagyág előtt amúgy is útunkba áll, s magát a várost elrejtí szemeink elől.

Közelebbről kell tehát megtekintenünk. Ha nagynehezen elhatároztuk magunkat, könnyen eljuthatunk Nagyágra, mert csomagot nem igen kell vinnünk, kocsit pedig úgyszólván semmiért sem kapunk, így hát minden veszedelem nélkül elsétálhatunk odáig.

A katonai térkép (1 : 75000) tanulmányozásából azt fogjuk kisütni, hogy a Nagyágra vezető legrövidebb út, — mely Haró, Pankota és Veremága (Vormága) községeken halad keresztül — összesen sem tesz ki többet 16 km.-nél. A valóságban ez 2-3 km.-rel is több lehet a terep-viszonyok következtében. Az itt jelzett úttal körülbelül azonos hosszúságú az is, mely Haróról Berekszóra térve, innen ÉÉK.-nek tart és Nozságot érinti. Ez utóbbi valamivel kényelmesebb is, mert Nozságtól kezdve egy homokkő gerincen haladva egyenletesen emelkedik. De hogy a Hunyadmegyei Osztály mégis az előbbit részesítette előnyben, illetve ezt látta el előbb jelzéssel, főként annak tudható be, hogy a Veremágán keresztül vezető út úgy tájképi, mint hegytanulmányi szempontból jóval érdekesebb.

Kerüljünk tehát át a harói kompon, s az innen Haróig hátralevő 2 km. úton se boszankodjunk az esetleges por vagy sár miatt, mert mindjárt a falun túl megkezdődik kisebb arányú hegymászó túránk.

Ha nem is kérdezősködünk a Pankotára vezető út felől, a vörös turista jelzés nyomra vezet. Igaz ugyan, hogy magyarázó táblák hiányában ez a jelzés nem tekinthető a turisták számára teljesen kielégítőnek, ezen leírás kapcsán azonban már most is használható.

A harói református templom mellett, (melynek harangjai már-már elnémulnak), vezet útunk egy vizmosás mentén ÉÉK. irányban Pankota felé. Ennek a részletnek a jobbról látható mészkő gerinc adhat némi érdekességet, mely nyilván egy nagyobb arányú leszakadásnak bizonyítéka. S ha már idáig eljutottunk, s időnkből futja, meglátogathatjuk az innnen mintegy 400 lépésre DK.-re fekvő szénsavas forrást, mely ugyan alig van karban tartva, de aki szokott útközben vizet inni, a csekély fáradságot bizonyosan nem bánja meg.

Pankotáról az egyenesen ÉK.-nek tartó rossz kocsúton haladunk, s így csaknem $\frac{1}{2}$ km.-nyire hagyjuk oldalt K.-re a Cernale (483 m.) csúcsot. — Ez a részlet már dúsan van erdősítve, s teli tüdővel szívhatjuk a lomberdő (ott

Nagyági hegyek.

Haró község.

Aranyi hegy.

jártamkor vágás) virágillattól fűszeres levegőjét. Az erdő kellős közepén csakhamar egy keresztúthoz jutunk. Útjelző expedíciónk a jobbra ágazón haladt, egyrészt mert ez a Veremágára vezető rövidebb út (1 km.), másrészt pedig azért, mert ez a meredek lejtőjű kopár útrészlet alapos betekintést nyújt a palahegység hajdani viszontagságainak történetébe. — Hanem azért a másik elágazás is ajánlható, mert az folyton árnyas erdőben vezet, s a hosszan elnyúló (5 km.) Veremága község közepe tájába torkollik. Idő tekintetében tehát semmi veszteséggel sem jár.

Magában a faluban, — amíg a közepére tervezett turista útmutató tábla el nem készül, — kérdezősködnünk kell a Nagyágra vezető út felől. Igaz ugyan, hogy a községen keresztül folyó patak mentén faluhosszat fölfelé haladva szintén jó irányban menénk, de határozottan ajánlatos, hogy Veremágából mielőbb kikeveredjünk. Legjobb tehát, ha az oláh templom táján balra (É-nak) vezető úton a cukorsüveg alakú Legyisolma (620m.) felé vesszük utunkat.

A Legyisolma északi tövénél ismét többfelé ágazik az út. A balra lévő a Ferenc tórhoz, Nagyág legalsó bányatelepéhez, a többi ismét fásított területen a város kellős közepébe vezet. Céljainkhoz képest válogathatunk tehát.

A vérbeli turista ezzel helyt is van, hanem ezúttal gondolnunk kell a kényelmes kirándulók fajával is, akik — török-szakad — kocsin akarják Nagyágot meglátogatni. Így is Harón keresztül visz a rövidebb út; ha azonban a komp mellőzésével akarunk a Maroson átkelni, le kell kerülnünk a maros-solymosi hidhoz. (Ez utóbbi út 5 km.-rel hosszabb.) A megyei úton F.-Csertésig jutunk, amely fontos állomás a nagyági kirándulásban. Egyik nevezetessége az alig egy hónap előtt üzembe helyezett aranyzúzó, mely a nagyági aranybánya-mű kötelékébe tartozik. A 60 nyilas, eléggé modern szerkezetű zúzómű mindenestre érdemes a megtekintésre. A második nevezetesség a Ferenc-József altáró, mely innen 5 km.-nyi hosszúságban halad egyenesen Nagyág alá, hogy onnan a legmélyebb szintek érceit, s főképp az úgynevezett szegényérceket rajta kiszállítsák. — A bányaiüzem iránt érdeklődő vagy hegy-mászástól irtózó kiránduló tehát jól teszi, ha engedélyt szerez arra, hogy csillén vitesse magát Nagyág alá, s valamely aknában mintegy 450 m. mélységből bukkanjon ki Nagyág kellős közepén.

S miután mindenképp is úgy áll a dolog, hogy a dévai koci egyáltalán nem visz föl Nagyágra, így ha a 6 km.-nyi hátralevő utat nem akarjuk gyalog megtenni, Csertésen esetleg kaphatunk egy jóvérű kis mokány lótól vont bricskát. Így is majdnem 2 órába telik a fölkhajtás, mert hiszen jóformán az egész uton csak lépésben lehet haladni.

Úgy látszik tehát, hogy erre felé minden út — Nagyágra visz.

Nagyág! Ezt a nevet oly keveset emlegetik a krónikák. Talán nincsen is története?

*

Tényleg keveset olvashatunk róla a történelemben. Igaz, hogy hiszen Aspernről és Wagramról is ugyan ki vett volna tudomást, ha Napoleon véletlenül nem itt tett volna egy pontot Clio könyvében? Ilyen a történelem!

Hanem Nagyágnak még alig is van történelmi múltja. Hiszen a Szekeremb nevű erdőterületen mindössze is másfél század előtt (1742) bukkantak egészen véletlenül arany-ércekre. Aztán meg erről sem tudták hamarosan eldönteni, hogy hát csakugyan arany-e ez az arany? Eleddig ugyanis nem volt arra példa, hogy az arany nem mint szinarany, hanem más fémmel (tellur) érce-sedve forduljon elő. El is nevezték „aurum problematicum“-nak.

A bányahely keletkezését az 1747. évre teszik. S ámbár ez az évszám bizonyosan eléggé jelentős hazánk kultúrhistoriájában, a hegyek közt meghúzódó kis telep csöndes munkálkodásáról csak a lajstromok s különféle ki-mutatások beszélnek.

Igaz ugyan, hogy ezek oly fényes eredményről, oly gazdagságról tanuskodtak, hogy a XIX. század derekán valósággal becézték a kormányok. De hiszen ezt egy csöppet sem csodálhatjuk, tudva, hogy a nagyági bányatársulat főrésztvényese maga a császár volt.

A kincsekre különben is nagy szükség volt: a császárnak háborút kellett viselnie, illetve Magyarországot meg kellett szabadítania „egy pártütő fractio szabados befolyásától“.

1848-at irtak!

Ez az eldugott, alig hozzáférhető bányatelep első rangú fontosságú lett: hiszen ez volt Erdély kincses kamrája. Természetes, hogy Puchner atyailag kíván gondoskodni arról, hogy a kincses kamrácska „jó kezekben (?)“ maradjon. Meg is iratja a következő rendeletet:

10101 szám.

A nagyági kir. bányanagyi hivatalnak.

Főhadí parancsnok Báró Puchner ő nagyméltósága múlt hó 18-ról 4242. szám alatt kelt és ugyan múlt hó 28-ról, nem különben f. hó 3-ról 1514. és 1566. számok alatt komolyan ismételt fölslólitásai következtében, az ide mellékelt fölhívás (Proklamatio) a kir. bányanagyi hivatalnak oly meghagyással közöltetik: miszerint ahhoz magát alkalmazván, azt alattvalóinak is hasonló végett kihirdetni kötelességének tartsa. Egyébaránt *magára érte-tődik, hogy a fölösleges, vagyis nélkülözhető pénztömögek is az ide való kamarai pénztárba lesznek beszállítandók.*

A kir. kincstári tanácsból. Nagyszeben, november 5-én, 1848.

Béldy s. k.

S ezzel a szegény bányatisztviselőkre rászakadt a legabszurdabb állapot: hol Puchner, hol Csányi zaklatta őket aranyért. Megnyugodhatunk azonban, mert ámbár a hivatal főnöke: Franzenau József magyarul sem tudott, viselkedéséből határozottan kitűnik, hogy szívvel-lélekkel kitűnő hazafi volt.

Valóban érdekesen ír Révai Károly „Nagyág a szabadságharc alatt“ című cikkében (Bányászati és Kohászati Lapok 1909. évf.) az akkori viszonyokról. Itt azonban nem terjeszkedhetem ki bővebben az akkori események ösmertetésére, s csak az oláh veszedelem elkerülését mondom el Révai után.

A helyzetet legjobban megvilágítja az a levél, melyet Franzenau Forró ezredeshez írt. Szó szerint így hangzik:

„Tisztelt Ezredes Úr!

Fontolóra vevén ezen bányász helység jelen állását, mely naponta bizonytalanabban és veszélyesebben mutatkozik, — egyetértőleg a fedezetül ide rendelt Magyar katonaság Tiszt uraival, helyzetünk biztosítása iránt, melynek hiánya már is a bányauzletet egészen megszüntette, — nézetünk abban kölcsönösen pontosúlnak, hogy minekutánna a fellázadt vidéki oláhok száma már a 6 ezeret fölülmulja, — emellett fegyverrel és ágyúval is el van látva, — és naponta számosabbá válik, az helyben levő katonaság, a megtámadás esetében, ön feláldozásával is a helységet a végveszélytől meg nem ment-

heti: ennek kikerüléséül kötelességének tartja ezen bányanagysági hivatal a tisztelt Ezredes Urat alázatossággal kérni, miszerint helységünk biztosítására egy nagyobb erőt küldeni méltóztatna, annyival is inkább, mert máskép igen hihető, hogy Hazánk útsó, de legérdekesebb bányászatja is a vad ingerültségnek áldozatja leend.

A bányanagyságtól. Nagyág, május 19. 1849.“

Franzenau József s. k.
bányanagy.

Angyal János s. k.
helyettes számvevő.

Bizony kétségbe ejtő helyzet! S még rettentőbb, hogy erre Forró ezredes csak ennyit válaszolhatott!

„A katonaság — mivel innen több segílyt küldeni lehetetlen, — parancsot kapott, hogy azon esetbe, ha magát fenn nem tarthatja, a Maroson át vonuljon Szászváros felé, — ezen esetben az ottan levő tiszt urak alkalmazzák magukat a körülményekhez.

Forró ezredes s. k.“

Erre a néhány szál honvéd csakugyan kénytelen volt elvonulni, mert a gyülevész martalócok óriás tömege közeledett Algyógy felől. Nagyágot végveszély fenyegette.

A válságos helyzetben Franzenau tanácskozásra hívta össze tisztjeit s a három felekezet papjait. Piso Szabin gör. kel. esperes már ekkor kijelentette, hogy ő egymaga is meg tudja akadályozni az oláh tábor vérengzését. S csakugyan másnap teljes papi díszbe öltözve, keresztel kezében hivei élén kivonult a közeledő martalócok elé, a kiknek ezt kiáltotta oda:

— Csak holttestemen át vonulhattok be Nagyágra! S megátkozom még maradékaikat is, ha ezt megcselekszitek! Nos, lássam, ki merészeli e szent keresztet kiragadni kezemből?

Senki sem mert közeledni, s a vérszomjas csürhe megszégyenülve fordult vissza Algyógyra. Nagyág elkerülte a zalatnai vérfürdő iszonyúságait.

Az abszolutizmus alig hozott nagyobb változást. A bányatisztviselők — egynek kivételével — mind megmaradtak; igaz ugyan, hogy 1867-ig „K. k. Bergverwaltung“ volt a hivatal címe. De ma ismét magyar szellem lengi át e bányatelepet, amit a kiváló tisztviselők fáradozásán kívül az állami iskolának kell érdemül betudnunk.

Hanem lássuk röviden Nagyág bányászatát is.

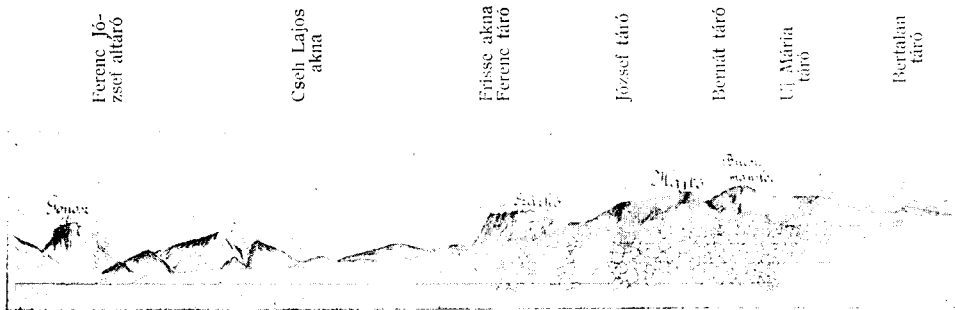
*

Igaz, hogy ebben a fejezetben igen nehéz a megkívántató rövidséget megtartani. Való tény, hogy amit Nagyág a históriában elmulasztott, bőven pótolta a bányászati, ásvány- és földtani, sőt növény- és állattani szakmunkákban és folyóiratokban is. — Minden túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a Nagyágról szóló munkák száma légió. — S ezek közül nem is a szigoruan tudományos irányukat használom itt föl, hanem inkább a gyakorlati célokra is tekintőket. Ilyenek főképp Inkey Béla könyve: Nagyág földtani és bányászati viszonyai (1885) és Steinhausz Gyula: A nagyági aranybányamű (Bányászati és Kohászati Lapok. 1904) című értekezése.

A tuloldali rajzból is kitűnik, hogy a nagyági hegyek vulkáni eredetű kőzete azt a tengeri homok és agyag réteget törte keresztül, illetve arra telepedett reá, amely F.-Csertésen, s ettől kezdve a Marosig a fölszínen látható. Benn a bányában valóban tanulságos látvány kínálkozik oly pontokon, ahol az üledékes kőzetnek a vulkáni kőzetbe belegyűrődött — itt-ott óriási — tömbjei szemlélhetők. Figyelmes tapasztalat azt is megmutatta, hogy a mélység felé

mindinkább tért nyer a harmadkori tengeri képződmény, illetve veszt a vulkáni kőzet, nyilvános bizonyosságul annak, hogy aránylag kis hasadékon, -- illetve hasadékokon tört föl a Csetrás dacitja s kitédulás után a láva széjjelterült.

Látható ezen kívül, hogy mikép keletkezhetek az aranytartalmú értelek? A kihüléssel járó zsugorodás, valamint az ez és más körülmények okozta tömegmozgás egyik eredménye lett, hogy a Csetrás belsejében számos hasadék keletkezett. Ezeket a hasadékokat át meg átjárták, s mintegy átítták a mélységből föltörő forró oldatok és gőzök, melyekből a legkülönfélébb ásvá-

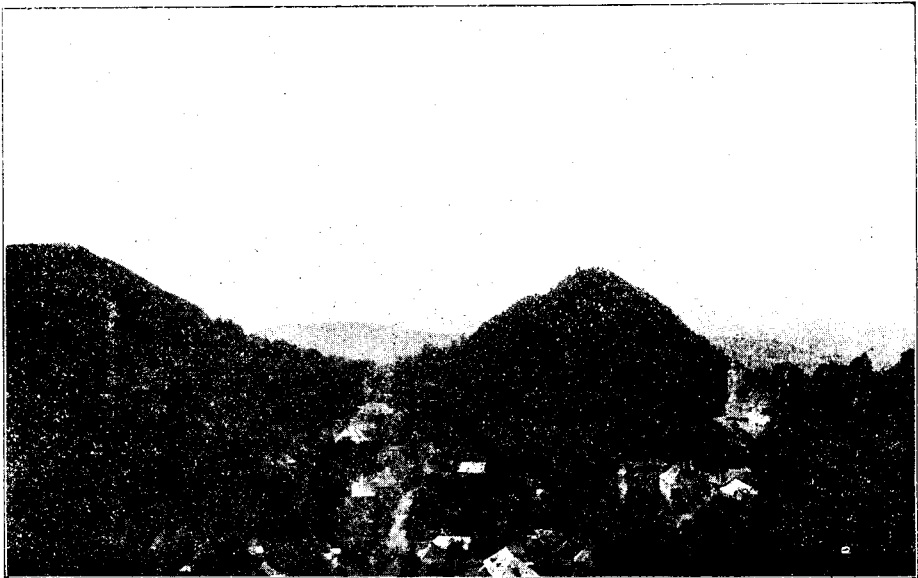

A nagyági hegvek földtani szelvénye. I. Harmadkori tengeri üledék. II. Vulkáni kőzet (dacit.) III. Kavics. IV. Termőtalaj.

nyok kristályosodtak ki; de egyszersmind magát az alapkőzetet is megtámadták, illetve egy különös mállási processzusát, a zöldkövesedést idézték elő. Innét van, hogy a „zöldköves” típusú kőzet és az ércek közt szoros kapcsolat van, s ez a bányásznak igen jó útbaigazító.

Alig van bányahely az egész földkerekségen, ahol annyi fajta ásvány termelt volna egy helyen, mint Nagyág. Itt csak a nevezetesebbeket és gya-

Kálvária-hegy.

Nagyág észak felől. (Háttérben a Maros.)

Szárkó.

Hajtó.

Nagyág — „Ferenc” bánya.

koriabbakat sorolom föl : Aurum, Nagyágít, Sylvanit, Krennerit, Petzit, melyek mind arany és ezüst tartalmuak ; Pyrit (vaskövand), Chalkopyrit (rézkövand), Sphalerit (önérc), Galenit (ólomkéneg), Tetraedrit (ezüst és rézérc), Bournonit (rézérc), Antimonit, Arsen stb. stb.

Mint már érintettem, a nagyági tellurarany-érceknek (Nagyágít, Sylvanit, Krennerit,) igen nagy tudományos érdekességet kölcsönzött az a körülmény, hogy eleddig sehohsem találtak aranyat más fémmel ércesedve. S érdekes, hogy míg nálunk Offenbánya vidékén is rábukkantak, ezenkívül a Földön csak Kaliforniában akadtak rájuk jóval később. Más aranytermő vidékeken még nem találták.

A Ferenc József altárón tehát eljutunk a legérdekesebb aranytermő vulkán gyomrába. Kissé csalódunk ugyan, ha ide érkeve, az arany csillogását keressük a nyirkos kőzetben. Sőt még tán ólomércnek sem nézné a laikus az alig fémfényű, szürke Nagyágítot.

Az érces erek, telérek vastagsága 1—100 cm. közt váltakozik.

Hanem természetesen ezek az erek sem mindenütt egyformán dúsak. Eddig ugyan csak a leggazdagabb érceket dolgozták fel, illetve szállították Selmezbányára és Fernezelyre, miután azonban az itteni úgynevezett „szegény érc” is körülbelül 12 g. aranyat és 38 g. ezüstöt tartalmaz s ebből az anyagból mind nagyobb tömeg gyűlt össze a hányókon, célszerűnek mutatkozott egy zúzómű berendezése, melynek segítségével a szegény érceket érclisztté alakítsák s így tovább szállításra, illetve kohósításra alkalmassá tegyék. Erre a célra szerelték fel a f.-csertési aranyzúzóművet, melynek 60 nyílás zúzószerkezetét hatalmas nyersolaj motor hajtja, míg az iszapoláshoz szükséges vizet a fehéragi tó szolgáltatja. Ezzel a berendezéssel napi 400 métermázsát lehet feldolgozni, mázsánként 30 fill. költséggel. Úgy hogyha 0'6 g. aranyat sikerül is csak kinyerni, az üzemköltségek megtérülnek.

A Ferenc József altáróból 130 m.-nyi aknán fölfelé a Ferenc táró szintjét érjük el. Itt fejtették hosszabb időn keresztül a legdúsabb ércet s azért ez a legszövevényesebb bánya. Vezető nélkül bizony odaveszne benne az ember. Valamely munkahelyen megtekintve a vágás fáradságos munkáját, lépcsőkön és létrákon fölmehetünk a „József-”, majd a „Bernát-” s végül a legrégebbi ú.-n.: „Mária fogantatása-táror” szintjére. Ezen mászás közben 457 m.-nyi utat teszünk meg.

A nagyági aranyércek fekvése bányászati szempontból igen kedvező, mert úgyszólván csupán tárókkal is ki lehet termelni az anyagot. Akna aránylag igen kevés van. Nagy is volt a bányatársulat nyeresége. A kimutatások szerint ugyanis az 1747—1902 időközben a Nagyágról kinyert ércek értéke 61·5 millió koronát tett ki, melyből a tiszta nyereség 11 millió koronára rúg.

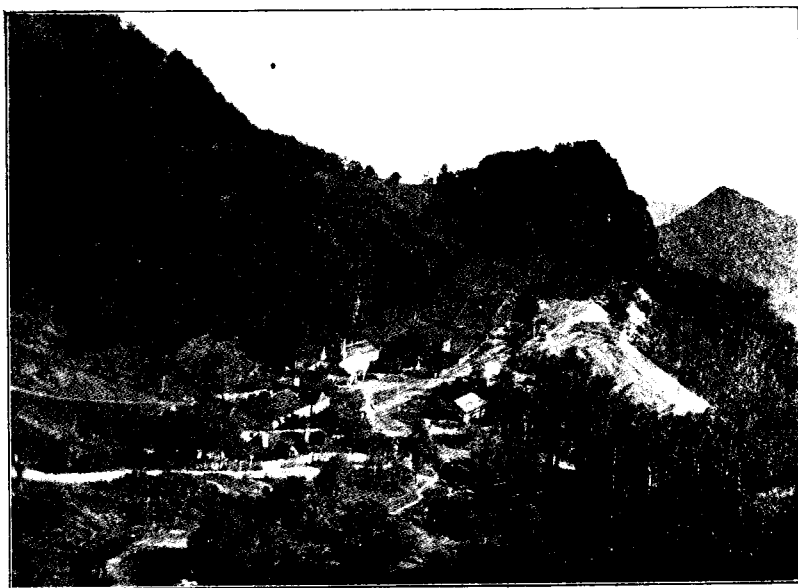
† Mindazonáltal úgy látszik, hogy Nagyág aranykora már letűnt. Mert hiszen valóban szinte hihetetlenül hangzik, hogy pl. 1889—1894. években az ércekből tonnánként 3000 g. aranyat és 4000 g. ezüstöt nyertek. (Másutt örülnek, ha tonnánként 7 g. aranyat termelhetnek!) Hanem biz' már ennek is vége. A legújabb időben már jóval kevesebb az arany Nagyágon is. Míg ugyanis 1902-ig tonnánként (34 évi átlag) 177·03 g. aranyról és 224·48 g. ezüstről számoltak be, addig az 1903—1906. években az átlagos eredmény 26·5 g. aranyra és 70 g. ezüstre szállott le. Viszont azonban még sincs okunk a csüggedésre, mert hisz ma már a technika vívmányai sokkal nyereségesebbé teszik számunkra a nyersanyagok földolgozását. S így, amit a réven veszünk, megnyerjük a vámon.

Végül pedig a nemzeti kultúra érdeke is sokat nyom a latban ezen a vidéken; mert az államra nézve egyáltalán nem lehet közönyös, hogy a jelenleg Nagyágon kenyeret kereső 500—600 munkás micsoda sorsra jut, ha a bányászatot itt beszüntetnék.

De minden egyéb érdekünk is azt kívánja, hogy ez a bányamű fennmaradjon, sőt — modern berendezkedésre támaszkodva — lehetőleg bővítse ki üzemét, s mindenek előtt pedig a 70 esztendeig fennállott és 1906-ban beszüntetett bányaiskolát állítsa vissza. Mint legújabban értesültem, az uralkodóház visszabocsátotta a birtokában volt 37 darab részvényt s ezeket az állam átvéve, többszörös érdekléssel lesz a nagyági aranybányaműhöz csatolva.

A bányajárás közben támadt gondolatainkat s elmékedéseinket egyidőre lezárva, kívánjunk a bányatársulatnak s a jó nagyágiaknak „jó szerencsét!”

A „Mária“-táróból kilépve, újra az áldott nap szórja reánk aransugár özönét. Mennyiszer nagyobb kincs ez a világ összes aranyánál!

Nagyág „József bánya”.

Nagyági Ó-tó.

Szemünk csakhamar ismét megszokja a verőfényt s gyönyörködve tekintünk szét a festői tájon.

Most, hogy a bányákat megjártuk, mintha közelebb férköztünk volna Nagyág egyéniségéhez! Jobban tudunk benne gyönyörködni, mert — megértettük. Így most már nem ütődünk meg zeg-zugos, szűk és meredek utcáin, nem akadunk meg azon, hogy a házikók bizony kicsinyek s ősdiaak, a kerítések pedig minden csín nélkül valók. (A helység jólétéről a kerítések tesznek legkönnyebben tanúságot.)

Mindezt alig is fogjuk látni, ehelyett inkább a még innen is tekintélyes — mert meredek — csúcsok s ezek dús növényzete fognak vonzani. S miután (F.-Csertésről fél 8-kor indulva) a bányában mindössze csak 3 órát töltöttünk, délig még van időnk a Hajtó megmászására. Ez a földadat tán annyival is érdekesebb lehet számunkra, mert hiszen gyomrát (a bányákban) már bejártuk s így tetőtől-talpig kitapasztaljuk.

Arnyas erdőben vezető útunk lépten-nyomon gyönyörködtet bennünket. Igen érdekes növény- és állatvilág fogadja itt úton-útfélen az érdeklődő turistát. S úgy a botanikus, mint a zoológus valóságos ritkaságokhoz juthat ezen útjában. Ha pedig a tájat szemléljük, az 1046 m. magas csúcsról alig remélt távolságokon hatolhat át szemünk.

Észak felé a Vulkán mészsirtje s távolabb a Nagy-Bihar s a Gyalui havasok vonulata párkányozzák a szemhatárt. Nyugot felé a közeli brádi és boiczai hegyek, távolabb pedig a Drócsa csúcsai tűnnek szembe. Dél felé a Maros völgy túlsó oldalán a dévai hegyek szinte eltörpülnek (a Várhegy alig nagyobb egy vakondtúrásnál), míg a háttérben a Pojana-Ruszka s ettől balra a Retyezát vadúl szaggatott gerince fölényes tekintélyvel nehezeden a törpe előhegyekre. A baniczai hágó behorpadása a Páreng palavonulatát is láttatja, míg DK-re a szászsebesi havasok (Surian 2061 m.) tömege jórészt elfödi a szebeni hegyek láncát.

Kelet felé azonban úgyszólván mi sem korlátozza látóképességünket. A Maros meg a Küküllőkölgyei és szelid dombsorai szinte a végtelenbe vesz-

nek, de szép időben még a Hargita, Brassói hegyek, Fogarasi havasok (a Ne-gojjal) is jól láthatók. Szép Erdélyünknek tehát tekintélyes részében gyönyörködhetünk a Hajtó csekély fáradságunkba kerülő megmászásával.

Ebben a gyönyörű kilátásban bizony akár napestig is eltölthetnők időnket, de időnk beosztása szerint Nagyágon kell ebédelnünk. Másrészt pedig ebéd után is fölkereshetünk egy más, hasonlóan alkalmas pontot, a Gurgujatát (1054 m.), amely kivált a keletre eső vidéket még szabadabban tárja fel sóvár szemeinknek. Az ide vezető út is festői, kellemes változatosságot okozván két kis mesterséges tó; a kisebb Ó- és a nagyobb Újtó.

A Gurgujata egyébként a Feredő-Gyógyra vezető útba esik, amely elejntén 700—800, később 500—600 m. magas gerincen halad mindvégig. Úgy-szólván az egész útvonal fásított területen vezet s így a kb. 12 km.-nyi távolság nem képezheti komoly akadályt annak, hogy Feredő-Gyógy fürdőjét, Apaffy Mihály öngyógyásza kedves szórakozó helyét innen meg ne látogassuk. S bizony határozott mulasztás terhelné a Hunyadmegyei Osztályt, ha ezt az utat a turista forgalomnak rövid idő alatt meg nem nyitná, mert ha talán a nagyágiak nem is valami gyakran keresnék fel a közeli vasas melegfürdőt, fordítva a feredő-gyógyi fürdővendégek kedvet kapnának Nagyág és nevezetességeinek meglátogatására.

A Gurgujata tövében megozsonnázva, rövid fél óra alatt visszaérkezünk Nagyágra, ahol még egyszer áttekinthetjük a városka fekvését s ha érdekel, megnézhetjük a bányagazgatósági irodában levő nagyági ásványgyűjteményt, melyet Sziklay bányatanácsos úr szívesen mutat meg az érdeklődőnek. Nagyág flórájáról pedig Balázs főmérnök és Kiss áll. igazgató-tanító urak gyűjteményei valóban érdekes képet nyújtanak. Csak a zoológiának nincs most itt művelője. Ezen a téren pedig legalább annyit jó tudnia a turistának, hogy úgy a homoki vipera (*Vipera Ammodyotes*), mint a kisebb, de veszedelmesebb keresztis vipera (*Pelias herus*) elég gyakoriak a köves helyeken. Jó tehát megnéznünk, hogy hova lépünk, illetve hova ülünk le? Természetes azonban, hogy csak az elhagyottabb pontokon találkozhatunk ezekkel a kis bestiákkal s egyáltalán nincs okunk nagyobb aggodalomra.

Nagyági Új-tó.

Búcsút veszünk Nagytól. Útunkat -- ha Dévára igyekszünk vissza -- természetesen főképp az a körülmény irányítja, hogy gyalog vagy kocsin jöttünk-e fel, illetve F.-Csertésen vár-e reánk bérkocsi? Gyalogszerrel leginkább Nozságon keresztül tanácsolnám a visszatérést, mert így igen kellemesen menedékes úton valóban fáradság nélkül jutunk le a 600—700 méternyi magasságból. Veremága felé újra próbára lennének téve izmaink, míg F.-Csertés felé csak akkor térjünk, ha Hondolt és a fehérági tavat akarjuk meglátogatni. Ez utóbbihoz F.-Csertésről az E. K. E. kék-kereszt útjelzése vezet el. Miután erre a sétára Hondoltól a tóig s onnan F.-Csertésig (9 km.) körülbelül 2 órára van szükségünk, csak akkor gondolhatunk rá, hogyha Nagytól délután nem rándulunk ki valamely csúcsra.

Ez az írásom -- mely több rendbeli útam tapasztalatainak, élményeinek eredménye -- lehet szürke, unalmas, de maga a nagyági kirándulás sohasem lehet szürke s legtávolabbról sem unalmas.

Lehet másrészt, hogyha Nagytól megtekintését oly szorosán kapcsoljuk egybe a tanulságok appercepciójával, turistáskodásunk nagyon fáradságosnak tűnik fel. Meggyőződésem azonban, hogy ezt a fáradságot megéri, sőt *minden hasonló turista út -- csakis így érdemli meg!*

Gróf Rhédei Claudin herceg Württemberg Sándorné végső napjai.

(Halálos útja Erdélyből Pettauba és vissza.)

Teck herceg anyjának tragikus haláláról a múlt század negyvenes éveiben egész legenda keletkezett volt szülőföldön, Erdélyben.

A rémes esetnek megvilágítására és tisztázására szolgál az alábbi közlemény néhai *Kozma* László emlékirataiból, aki a gr. Rhédey-családnak ügyvédje lévén, úrnője révén összekötetésbe jött a *Württemberg* hercegi családdal, melynek körében Erdőszentgyörgyön, Bécsben és Grätzban ismételve huzamosabban időzött, a hercegnőnek, valamint gyermekeinek anyagi ügyeit vezette s bizalmukat oly mértékben élvezte, hogy a világozi fegyver-letételnél történt besoroztatása s közlegényként Olaszországba hurcoltatása és ezzel járó sok szenvedéseiből is a herceg közbenjárásának köszönhetette szabadulását és súlyos betegségéből kigyógyíttatását a hercegi család körében és kastélyában, Grätzban. Hálája és hűsége indította tehát arra, hogy úrnője halálesetének körülményeit a helyszínen, Steierországban kinyomozza s azt memoirjában, a családra vonatkozó sok egyéb becses följegyzés mellett, a következőkben megörökítse:

„1841-ik év október első felében bizonyos napon az erdélyi kir. főkormányzók tanácsközgyűlésében, fél tizenegy órakor a stáeri guberniumnak egy hivatalos átirata olvastatott fel; mely a kir. főkormányi közigazgatási levéltárban lévő eredetiből általam legkisebb változás nélkül szóról-szóra lemásoltatván, ide igttatott a következőkben:

No 1269. Von kais. könig, Steierm. Gubernium. Note.

Am 1-ten d. Mts. ist die Gemahlin seiner Hoheit des K. u. K. Herrn Generalmajors *Alexander zu Württemberg*, die Frau Gräfin von Hohenstein, geboren Gräfin von Rhédei zu Pettau, mit Tode abgegangen.

Dem Wunsche seiner Hoheit gemäss erteilt man die Bewilligung, dass die Reste der Verblichenen auf ein Gut ihrer Familie in Siebenbürgen überführt werde, und weiset demnach das k. u. k. Kreisamt zu Marburg an, dafür Sorge zu tragen, dass hiebei die Sanitätsvorschriften genau beobachtet, und insbesondere die Betheuerung des Leichnams vollständig bewirkt und derselbe sorgfältig in zwei Särge verschlossen werde.

Zugleich erhält das k. u. k. Kreisamt den Auftrag, ohne Verzug mit den betreffenden königl. ungarischen Komitaten die erforderliche Rücksprache zu pflegen, deren Bezirke der Transport auf dem Wege von Pettau über Friedau und Polsterau nach Siebenbürgen passieren wird.

Man gibt sich die Ehre, ein löbl. königl. Gubernium zur gefälligen Wissenschaft, und allfällig weitere Verfügung in die Kenntniss zu setzen.

Gratz am 2-n Oktober 1841.

Wittenburg.

Címezve:

An das löbl. k. Seibenbürgische Gubernium zu Klausenburg.

Dringend.

Ezen hivatalos átirat elolvasása váratlan megdöbbenést okozván, a fő-kormányszéküi ülés röktön szétoszlott s már 12 órakor a városban pontos előadása keringett azon borzasztó halálesetnek, mely szerint gróf Rhédei Claudia Pettau városa mellett, huszonkétezer emberrel megtartott contractio alkalmával lováról lehullván, a tábornok nyargaló lovassága által széjjel tapodtatott.

Honnan eredhetett ezen hír? Ennek végére járnom teljes lehetetlen volt és pedig engemet mások felett azért is érdeklett leginkább, minthogy egyszerre kétfelé kellett stafétát indítanom.

Egyiket Alvincze néhai Horváth Mihály úrékhoz, hogy mielőtt a holttestnek általam hitt odaérkezésével meglepetnének, levelem által legyenek rá elkészülve.

Másikat Erdő-Szentgyörgy közelébe, hogy annak Erdő-Szentgyörgyre érkezésekor gróf Rhédei Lászlóné jobb szomszédjai a csapásnak tudomására jutásakor legyenek mellette.

És miután mindenki csak arra hivatkozott, hogy azon egész baleset a kir. fő-kormányszéknek hivatalosan iratott meg, az általam már fennebb szóról-szóra leírt hivatalos irathoz, mint egyedüli kútfőhöz fordultam, melyből ezen haláleset ilyformán történtét kiolvasnom csakugyan teljes lehetetlen volt.

Néhány nappal később a harmincadra egy nékem kézbesítendő csomag érkezett, mely az általam Kolozsvárt szétküldendő szomorú jelentéseket tartalmazta. Ezen szomorú jelentésekből se láttam a hírt igazolva.

Előbb Pettau és Marburg cikkeim alatt már leírtam, hogy az 1849. október havában mind a két város polgárai között ezen tárgyban gondosan tudakozódtam, ahol mindenki emlékezett, mint epokális dologra, hogy a nagy kontraktiókon egy hercegné megbetegedett és egy hét alatt meg is halt és hogy ott eddig nem látott pompával temettetett el, vagyis inkább vitetett ki Stajerból; de a lovasság általi összetapodtatás története mindenki előtt ismeretlen volt.

Grácba lett visszaérkezésemkor is az igazság kifürkészhetésének gondolatja üldözött; de olyan nők, kik a halál esetekor jelen és ekkor is a család szolgálatában voltak, épen annyi felvilágosítást adtak, mint a pettauiak és amarburgiak.

A férfi cselédekhez fordultam hát kérdéseimmel, kik az esetet egyhangúlag így adták elő:

A kir. herceg Erdő-Szentgyörgyön időzése miatt megkésvén; útját megsebesítette és adjutánsával útközben családjától elvált és egyenesen Pettaunak tartott.

A család is Grác felé éjjel-nappal útban volt; de mielőtt Grácba érkezett volna, sötétben az elálmosodott kocsis vigyázatlansága miatt azon üveges szekér, melyben a hercegné három gyermekével ült, egy útsáncba befordult.

Szerencsére a gyermekek semmi sérelmet nem szenvedtek; de a hercegné maga fájdalmas ütést kapott.

Megjegyzendő, hogy a hercegné ekkor oly anyai állapotban volt, melyet félidősnek szoktak mondani.

A dőlés által kapott fájdalmat Grácba érkezése után is érezte ugyan, mindamellettt ottani egyetlen lelki barátnéjának, lovaskapitányne gróf Töröknek azon indítványát, hogy jó lenne férjeiket Pettauban meglepni, örömmel elfogadta és mindketten lóra ülven, szükséges mennyiségű lovasok kíséretében minden legkisebb megállapodás nélkül 8 óráig tartott lovaglás utáni véletlen megérkezéseikkel férjeiket este meglepték, mikor is az öröm vég nélküli volt.

De a hercegné másnap reggel ágyban maradt.

A felsoroltak után minden nő természetesnek találhatná, ha megérti, hogy a hercegnének ezen betegségben oly állapota kerül elé, mit azután megállítani az egész tábor minden orvosai nem voltak képesek és így a nyolcadik napon a becses élet megszűnt.

Halálos ágyában férjét és közös jóbarátjokat lovasszázados gróf Törököt kérte, igérnék meg, hogy holttestét eltemettetés végett Erdélybe Erdő-Szentgyörgyre szállíttatják. Miről biztosítva is lőn, sőt gróf Török kézfogással barátságukra és becsületére igérve meg a betegnek, hogy a szekér elibe fogandó lovakat egész Erdő-Szentgyörgyig saját kezüleg fogja hajtani. Mely igéretét betű szerint be is váltotta. Visszamenet pedig a herceg megbizásából a hercegné édes anyját unokái ápolására Kolozsváron keresztül választott visszamenő útjában fel is vitte.

A herceg a hulla felbontásakor a szívet spirituszba tette, azon megjegyzés kíséretében, hogy azt a néhai neki adta volt, tehát az övé; ma és szobájában tartja.

De lássuk a fantáziás hír kútforrását, minthogy a hír ma is folytonosan fenntartja magát hazánkban.

A kolozsvári nők, a főkormányzések tanácsosaitól meghallották, hogy a hercegné halála az itteni főkormányzéseknek hivatalosan tudtára adatott.

S azt is tudták, hogy a hercegné két héttel azelőtt a legjobb egészségben indult ki Erdélyből.

Hallották hírét Pettau melletti nagy kontrakciónak. Tudták, hogy a hercegné híres lovagló és férjével versenyt lovagolni szokott.

Minek nyomán a hirtelennek tetsző halál okának lehető kimagyaraztatása tekintetéből, könnyen jöttek azon eszmére, hogy a kontrakció alkalmával lováról le kellett buknia, már pedig ha valaki ilyenkor lováról lehull, legyen az bár férfi, annak menthetetlenül széjjel kell tapodtatnia, tehát a hercegné eltapodtatott.

Legközelebb is szóbeli vitatkozásom volt ezen tárgyban, az ellenvéleményű által a hullát hozott gróf Törökre történt hivatkozás, hogy ez Erdő-Szentgyörgyön bizalmasan az inspektornak nyilatkoztatta volna ki a hír valószínűségén alapulván.

Vizsgáljuk meg tehát ezen érvet közlelről. Gróf Török visszatérő útjában gróf Rhédei Lászlónének egy nap nyugvási időt engedett Kolozsvárt. Velem

is a herceg gyermekei ügyében pár órát társalgott. Én ötlet ekkor komoly s minden tekintetben lovagias embernek ismertem meg.

Több éven keresztül vezetvén ezután is az árvák ügyeit Erdélyben, Erdő Sz. Györgyön évente kétszer-háromszor megfordultam, néha két-három hetet is ott mulatván, alkalmam volt az inspektorral bizalmas állásban lenni. De gróf Töröknek ily titok felfedezéséről sohasem hallottam.

De próbáljuk meg feltenni azt, hogy a hír igaz. Ennek oly szorosra font titoknak kellett volna lenni, melyet 22000 ember előtt és ezenkívül Pettau város előtt is el kellett takarni, úgy, hogy ennek nyomára hét év múlva is se a helyszínén semmi nyomára nem akadtam. Ily nagy titok megtartására gróf Töröknek is, barátjának adott szavánál fogva kötelezve kellett volna lenni.

Már most minden kételkedőt a józan okosság ítélő széke elébe hívok.

Volna-e lehetőség abban, hogy egy olyan jó barát, komoly férfi, mint gróf Török, ki a fennebbiek szerint ígért szavát oly lovagiasan váltotta be, egyes egyedül lehetett volna az, ki a titkot adott szava ellen elárulhassa?! —

De nem is volt mit elárulni, mert általam az igazság meztelenül leíratott.

Irlhatnék azonban a fántásztikusban szerelmes nőknek erről egész könyvet, egy 2-ik kötetet állításaimat bizonyító okmánytárral együtt, — ők mégis a maguké mellett megfognak maradni — mert az nézeteik szerint egyszer jól volt vallva! —

Én is, ki a szépekért meghalni is oly sokszor kész lettem volna; miért kívánnám őket ábrándjaikban most megzavarni?

Legyen tehát akaratjuk szerint!»

Közli: **Kozma Ferenc.**

BCU Cluj / Central University Library Cluj Katona Zsigmond útinaplója

1789-ből.

(Harmadik közlemény.)

17-a. (Sept.)

Indultunk *Norinberga* felé három lóval, de ugyancsak fedeles és üveges hintóval, fizettünk neki az chaussé-pénzen kívül 20 baváriai forintot, mely a miénk szerint térszen 16 r. frtokat 40 x-t.

Norinberga felé sok kösziklás helyek, köves utakat és rossz fogadókat találtunk úgy, hogy pénzért a mit együnk, alig kaptunk.

18-a.

Háltunk *Neumarkan*.

Oldalt: NB. 17-a. és 18-a olyan szörnyű alkalmatlan hideg eső és szél ért, hogy ha az hintet az felvonó üveg ablakokkal bé nem csinálhattuk volna, nem tudom hova kellett volna lenni. A kocsis a lóháton annyira elkínszeredett, hogy a lovat hajtani nem tudta, hanem a magam kezéről levontam az új szarvasbőr kesztyűt és azt adtam neki.

19-a.

Szörnyen homokos utat kaptunk *Norinberga* felé, mégpedig veres homokost, chaussét pedig igen keveset kaptunk, melyért magam is felette sokat gyalogoltam *Regensburgtól* fogva *Norinbergáig*.

Az uton felette sok dohányt láttunk vetve kétfelől a homokba, melyet Austriába hírül se lehet látni, sőt ott még a magvát se tudják a dohánynak, hogy milyen.

Ekkor nap igen szép időnk lett az szörnyű rut idő után.

Norinbergában érkeztünk délután három órakor. Ez éppen olyan, mint akármelyik erdélyi szász város, teli régi nagy épületekkel, nagy város, valami 60,000 lélek benne. Szép fejrénpe van, de szörnyű szászné forma, éppen mint a szebeniek Erdélyben, minden öltözetek is olyan, a főkötőjük is, csak-hogy a csipkéjek nagyobb, épen olyan lájbliban, nyakba vetett keszkenővel jár, az emberek igen complémentirozók, — kétségkívül azért, hogy a valamirevaló embert mind patriciusnak gondolják.

Szállottunk a Veres-Kakasban. Ez nap láttam a tanácsban ezen inscriptiot arany betűkkel:

„Hic criminum frequentia
Mortalium dementia
Compescitur clementia
Salva juris sententia.“

NB. Szörnyű dolog az, melyet itt az patriciusok, melyek szoktak tanács urak lenni, cselekesznek, a népet mindenfelől úgy fejik, valamint lehet. Az accis, melyet holmitól fizetnek, felette nagy. Csak a semlyét, ha felveszi az ember, 1760-ban mikor az buzának mintegy köből az ára 16 bav. forint volt, nagyobb semlyét árultak egy garason, mint most, ennek pedig az oka az nagy accis, mert különben az semlesütő ki nem jöhet. Két kávéház van itten, az exclusivum privilegiumáért 60-60 forintot fizetnek, mégis mindennek szabad kávéházat tartani. Kérték, hogy nekik nem kell az privilegium, mert minden árul kávé, azért nem fizetnek, mégis erőszakosan megveszik rajtok.

Az castellánussokat, aki most *Stromer* nevezetű, csak hogy nem imádja a városi nép, jobban tisztelteti magát, mint egy uralkodó fejedelem. Az várban az császári residentiában lakik.

Most számadásra szorította az császár az patriciusokat, de az városiak kéri, hogy az deputátusok között a számvitelben városiak is legyenek jelen, de a patriciusok ezt nem akarják, azért még most foly a per.

Patriciusoknak familiája, melyből szokták az senatust választani, 21 vagyon.

Az lutheránusok becstelen karaktereit bezzeg láthatni itten, legelsőben is az más vallásokhoz, de kivált az reformátusokhoz való intolerantiájokat, mert

20-a.

A reformátum templomban akarván menni, a várkapun tizenkettődfélig ki nem mehettünk, pedig a reformátum templom a hostátban van, egy kertben levő házban. Teljességgel a várban nem engedék; keresztelni, temetni, esketni az reformatus papnak nem szabad. Hogy az kertben való kultusokat megengedték is, 1664-ben volt elsőben, és az prussus udvarnak intercessiójára, addig nem akarták megengedni. Azalatt pedig ez ideig is felette sok vexán mentek az szegény református papok által, most azolta nyolczadik pap ez, ki már 32 esztendeje, hogy szolgál. Szivreható szókkal panaszolta szegény nekünk siralmas állapotját az reformatusoknak, és a lutheranusoktól való vexáltatásokat.

Az ő magánakvalóságok, és fősvénységek másodszer kitetszik abból, hogy minden kapuk egész nap bé vannak zárva, és csengetéssel kell magát jelenteni, aki bé akar menni, ekkor pedig az gazdának az ablakán kívül tükör egy úgy

vagyon helyeztetve, hogy akárki legyen az kapun, benne meglátja, ha eszméletlen, vagy olyas, kivel nem akar örömet lenni, bé nem ereszi, akármeddig csengessen.

Harmadik jele, hogy a város ámbár nagy és népes, de mégis szörnyű szomorú, mintha mind holtak laknának benne: akkor is mind vasárnap, mind hétfőn ünnepek volt, de sehol sétálókat mégse láthatott az ember. Bál, comédia teljességgel benne soha sincsen. Minden ablakon belől kimeczett mappából vagy kötött nádból való rostély van, hogy senki őket a házakban ne láthassa, ők pedig mindent. Egy szóval minden szász karaktereket bennek feltalálhatni.

Itten minden ház festett, fejr házat nem láthatni, minden háznak egy kis filegoria formája van, mely egy keveset az ház falából kiáll.

Sok szép dolgokat láthatni másfelől itten, kivált az mi az képfaragó, öntő és festő mesterséget illeti.

1-o. Vagyon itten egy kut elkészítve, melyen . . . ¹

2-o. Az Sant Sebald templomában az Sebald temető helye, vagy ma-soleuma, melynek közepén . . . ²

3-o. A *tanácsháznál* is az nagy sálának egyik vége el van rekesztve rézből öntött oszlopok közé mesterségesen készített rostéllyal.

4-o. A *conferencz és regensek sálájában* vagyon egy festés, melyet festett *Joachim Sandrat von Stockau*. Ez a festés képzelte a tractamentet, melyet adott az békességnek meglétekor Pfalz-gróf *Gustavus Carolus* ezen tanácsházban 25-a Septembris 1649. Itten az rend, mely szerint a hivatalosak ültének, megvagyon és minden személy az maga valósága szerint lefestve, mely az mesternek tudományát az maga mesterségében szépen kimutatja.

Jónás mikor *Ninivét* térítette ilyen kufferstück¹ formában mellette vagyon az elsőnek, *Michael Herri*től.

Herkules midőn Antheussal küzdik, *Francz Floristól*. Lucani Phart Lib. 4. Ez nekem majd legjobban tetszett.

Hyeronimus egy barlangban, *Nachtstück*, de nem extra van festve. *Michael Lis*.

Sz. Márk és Sz. Pál a magok temperamentumok szerint lefestve, *Dürer-től*. Ez szép.

5-o. A *Silber-Stubeban* Dürernek maga képe magától, ez ugyan nagyobb mint az várban való, de sokkal alább való a festés.

Sámson és Delila, ugyancsak Dürertől. Szép.

6-o. A *várban*: a Kristus és Nicodemus a tömlöczben mikor beszélgetnek gyertyánál.

Ugyancsak itt Loth a két leányával, mikor megrészedett. Ez a kettő legfelségesebbnek tetszett előttem.

A Szent János fejét mikor Judithnak viszik.

Dürernek maga képe, melyet festett halálos ágyában. Azon bugjosan és háló köntössében, a mint fekütt, és penészes ábrázattal ilyen inscriptióval:

Albertus Dürerus Noricus ipsum me propriis sic effingebam coloribus aetatis anno 28, vel 32. Ezen négy képet nem győztem eleget nézni és az mesternek kezét benne csudálni.

NB. Dürernek ezen tulajdon képe alig van egy schuch magasságú, a tanácsháznál való pedig másfél sing is van, de korán sincs ilyen szépen ta-

¹ Egy fél lap üresen hagyva.

² Kihagyva vagy 10 sornyi hely.

³ E helyett: Kupferstück.

lálva, osztán az egészséges korában való festése, a kisebbik pedig beteg, sőt halálos ágyában való.

Voltam az *Sant-Emeran* és az *ispotály templomában*, ebben az hátulsóban tartatnak az *imperiumnak clenodiumai* egy segestyében (!), die *Reichskleindien*. Ez áll egy palástból, kardból, koronából, pálczából, papucsból és kapczából. Ezt igen bajos meglátni, mert ha csak nem Reischs-Fürst, másnak meg nem mutatják, akkor pedig egy asztra kirakják és minden láthatja. Az szent reliquiákat is ilyenkor kirakják, melyek tartatnak az első oltárnál az levegőben egy kötélre félfüggesztett ládában. Ez áll az Krisztus koporsójának egy darabjából és a zsidó darabjából, mellyel Kristus urunkat általütötték. *Sed credat judeus Apollo*. — Az Reischs-clenodiumokat, mivel ritka ember lehet oly szerencsés hogy láthassa, nézze meg a bécsi Schatzkammerben az copiáját, éppen olyan. Az szentséges maradványokat akár lássa, akár ne.

Ebben az ispotály-templomában sok drága arannyal varrott, jóféle kövel czifrázott palástokat láttam, az ispotály temploma másik segestyében (!) meg az kapcsolatok drága kövek is vannak beléfoglalva.

Az fegyveres házban lefelől, mikor az ember béményen, látja az Carolus XII. svéczi királynak ábrázolatját, egész teste nagyságában felöltöztetve, és az ábrázatja viaszból szépen kiformalva, abban az köntösében, melyben szokott volt az harczokban járni; bátor és katonának termett vitéz nézése vagyon.

Szépen van elrakva itten az fegyver, az közép-uton kétfelől az kerek nagyobbb ágyuk, a balkéz felől való oldalánál is az házaknak mind ágyuk, mozsár-ágyuk, haubiczenek és petárdák vannak. Jobb kéz felől való oldalán pedig mind fegyverekből, puskaporos szarukból rakott külömb-külömb figurák, az közép uton kétfelől való oszlopok is mind fegyverből vannak kirakva, úgy az ajtók.

Sokféle qualitasú ágyuk vannak itten, de azok hasznavehetlenek az háboruban mostan. Nagy Chartamen nevű ágyuk igen sokan vannak, 40-50 fontos golyóbisú. Gyönyörű szép munka vagyon mindeniken, pedig van valami másfélszáz ágyú.

Vagyon 12 ágyú 3 fontos golyóbisú, amelyeken a holnapok czimerei, 12 más, melyen a 12 égi jegyek czimerei vagynak felmetszve.

Vagynak régi fegyverek, zsidák, paisok, láncsák, sok pánczélok, mell- és hát-vasak, sisakok, drót-ínges sat.

A felső contignatióban mind pistolyok és mangaléták vannak és az czimere s neve fegyverből *Gottlieb Trostnak*, aki így rendbe szedte az fegyveres házat.

Itt láttam egy darab fát, a melyben négy puskacső forma belé volt csinálva, és gyujtólyuka mind a négynek, s azt tartják róla, akkor, mikor az puskaport feltalálták, éltenek volna véle, a míg a fegyvernek jobb móddal való elkészítését kitanulták. Egy artillerista öreg májor hordozott itt meg bennünket.

A *várban* van a régi császári residentia, rendetlenül épült házak, gerendások, az régi ágyak mind csak durva szőr matéria, zöld, sárga pántlikában szegve. Ebből látszik, hogy nem volt olyan luxus akkor a császári udvarokban, mint most. Egyik részében itten lakik az castellanus, vagy az legelső patricius senator, mely most *Stromer* nevezetű. A prospect innen felette kedves és kies. Az Amazonoknak ütkezete itt igen szépen van *Dürertől* lefestve, úgy, hogy mindenek kilátszik. Az öreg prussus király is Fridrick rézből kiöntve. Vagyon itt egy kut, mely 56 ölös, de igen fein vize van, 35-öt számláltam, míg az pohárhol kiöntött viznek az vízben való leérkezését meghallhattam.

Itt mind excellenzeknek szólítottanak.

A *tanácsházban* voltam és abban az házban, hol az imperialis gyűlések tartattatnak, ezt a sálát Dürer festette, de lekopott róla a festék, s nem látszik. Az sentenciázó hely, a hol kimondják, ennek az végiben vagyon, rostélyal elrekesztve. Más házban van 48 börpárna.

21-a.

A *bibliothecában* voltam, mely az városi és egy \square forma nagy épületben vagyon, sok régi ritka irott, és nyomtatott auctorokkal teli vagyon, az manuscriptumok az elinkorán való nyomtatásokkal együtt vannak. Megvagyon itten az első könyv is¹ melyet az tipographia feltalálásakor legelsőben nyomtattanak, de nem kell ide az fába metszett egész táblákkal való nyomtatást érteni, mert az még elébb való az betűkkel való nyomtatásnál.

Az manuscriptumok többnyire mind a 10. 11. 12. 13. és 14. százból valók, talám egy vagyon az kilenczedik százból.

Az typographia elein nyomtatott könyvek itten mind renddel megvannak, az másodikon kívül, szinte az 1480-ik esztendőig.

Görög nyomtatott és irott könyvek is vannak, melyekben az rubricatorok vagy miniatorok veres betűknek beírását elhagyták. Az deák első nyomtatásokban valahol görög szó fordul elő, mindenütt pennával irták be, némely helyeken pedig simpliciter elfelejtették, ilyet is mutattanak itten. A görög betűkkel való nyomtatást 1480 felé kezdték.

Láttam itt persiai manuscriptumot, melynek a fényes, fekete tentáját, és tiszta írását csudálni lehet.

Valami 30,000 darab könyv vagyon itt mindősze.

Láttam itt tabulas caereas, melyekre a rómaiak a mindennapi házi jegyzéseket szokták irogatni.

Sok régi mathematicum instrumentumok vannak itten, a melyek az akkori időben élt mesterembereknek durva munkájokat mutatja, mert szörnyű durva és vastag lineákkal van az elosztása.

Vagyon itt egy kis szekér, melyet a benne ülő ember hajt, ezt egy idevaló kudas találta fel és ahová akart velle, oda ment.

Ennek a bibliothecának az padimentoma esterich, mely olyan, mint a kő, pedig valami egyéb compositio. Ma is láthatni ugyan esterichet eleget, de nem olyan tartós és kemény, mint az.

Láttam az Glasfárbirkunstnak sok epochait, a hogy kezdett hanyatlani, öt ablak vagyon afféle üvegekkel rakva, mely mind szinetlenebb egyik a másiknál, azaz hova tovább nem tudták azt az eleven színt adni az üvegeknek, míg végre egészen elfelejtették.

Láttam itten az aloének virágát, de szárazon felfüggesztve.

Az ispotály temploma mellett láttam az kápolnát, mely éppen az jerusaleminek formájára van csinálva, a holott Kristus urunknak koporsója vagyon.

NB. Norinbergiába mi igen nagy parádét tettünk, mert Štats-köntösben scapoba is lévén öltözve, egy igen czifra aranyozott üveges új hintót fogadtunk szép lovakkal, paszamantos, kalapos, és a vállán arany buillonos kocsissal, az egész várost, templomokat, mindeneket evvel jártunk meg. Néztek is mindenfelől, és köszöntek, mindenikünket grófnak, bárónak, sőt excellenciásoknak szólítottak.

Két posta kocsin mentünk Erlangaig extra-postán. Mikor mind a két kocsis az postakürtöt a városon megfutta, nyílt az sok bézárt ablak mindenfelől, azt gondolták tám *Turn* és *Taxis* a prinz megyen. Ekkor nap tehát megérkeztünk nagy pompával

Erlangában és szállottunk az Fejér Hattyuban.

22-a.

A várost megjártuk. Igen szép, az utzái mind az nyil, olyan egyenesek. Az házak mind egyenlő magosak és szépek s csinosak.

Az Fürst residentája vagyon az piaczon egy szép kerttel és benne lévő

¹ A címnek üres hely hagyva.

szökőkúttal. Sok reformatus van itten, de több lutheranus. A város áll ó és új *Erlangából*, az újat az francziák, az hugonották építették.

Itt láttam előbb pürschokat. Voltak ekkor valami 200-... de most nagyon lejárt az Academia becsülete, pedig az város a tanulókra nézve igen jó, mert olcsó, és egészséges aérú, nem nagy. 15 xron jó ebédet, 30 forinton pedig jó szállást kaphatni.

23-a.

Négy jó szürke lovat 132 forintokon *Göttingáig* megalkudtunk egy egész fedelű pirocsellel, de már annak nem volt üveges ajtaja, mint az eddig valóknak. Mentünk reggel egy *Forkham* nevezetű kerített városocskán keresztül, mely sokáig volt az hét esztendő háboruba ostrom alatt, még se vehették meg.

Bambergának is a végén átalmentünk, ez szép és elég nagy város, az püspöki residentia igen szépen mutat messziről, közlelről nem láttam, de a kert elég nagy, de nem gondolom, hogy igen szép legyen.

Háltunk *Raczsdorfon* az postánál, a ki Oláhország felén született, oláh, igen jó szívvel látott, tudott még egy keveset olá hul és magyarul, mint obsitos katona verődött az prussustól ide.

24-a.

Ebédeltünk *Heurathon*, itt csak hideg récze hus és leves volt az ebéd. Igen jó 5 esztendő, mászás forma franconiai bort kaptam itten, és vettem két cserép kancsóban, hogy *Göttingába* vigyem.

A gazdaasszonyunk szörnyű emberséges asszony volt, a szolgálkat felküldötte az gyümölcsösbe, hogy szedjen amennyi kell gyümölcsöt; szedett is egy nagy keszkenővel, s mikor pénzzel érette kínáltuk, érette el nem vette, hanem az gyermekeinek adtam egy-egy xrt. Mikor kínáltuk a pénzzel, ezt mondotta „*Es kost uns nichts meine Herren, das haben wir selbst angebaut.*“

Itt kezdődnek már az Schieferblattal rakott házak oldalai, melyeket osztán fejez festéssel szoktak megczifrázni. A házakat és templomokat, tornyokat fedik itt avval; néhol fehér palakővel is cserép gyanánt.

Coburgon mentünk csakhamar által, hol ebédeltünk. Ez meglehetősen kis város, egy magas hegyen épült kastéllyal, a holott az herczeg lakik, de messzire semmit sem mutat az kastély.

Itt láttam, hogy az szolgálók és alább való városiak mindig kék magyar köpenyegben járnak, az mely igen csudásan jön ki.

Itt egy rossz kávéházba is voltunk kávézni.

Csakhamar *Coburgon* innét eltört az derékszegünk, de lehetetlen volt, hogy azt az alkalmatlan s bestelen utat kiállja, mely már *Erlangán* innét vagyon, mert chaussé ritka helyett van s az is rossz.

Háltunk *Visenfelden* egy hunczfut fogadósnál, rossz fogadóban; két csirkénél egyebet s kávénál nem kaptunk, mégis 4 r. frt fizettünk.

25-a.

Ebédeltünk *Hildburgshausenben* az Englisch-Hofban, a holott egy öreg asszonynak a fia gazda, két igen szép és friss léányai pedig kelneri szolgálatot tettek. Jó ebédünk volt, és olcsó, itt a tehénhus mellé nádmézbe csinált gyümölcsöt tettek előnkben, de nem szerettem.

A város szép, éppen ekkor tettek consult, és az egész városi burger-ség s senatus palástba volt öltözve.

Egy igen szép templom vagyon itten, mely 1779-be elégvén 1781-ben újra építettett a herczeg által. Az itt való herczeg residentiája szebb, mint az koburgi. A kertje pedig most készül.

NB. A bor *Saxoniában* nem drága, legfeljebb 24—30 xr.

Háltunk *Ober-Masfelden* és fizettünk egy ludért, levesért, melyet vacsorán ettünk, 4 Reichs tallért — 6 r. frt.

NB. Ezen az uton ritkán jár emberséges ember, azért mindenütt rossz fogadók vannak, itt is mikor megszállottunk azt mondották, hogy már 32 esztendeje hogy ilyen urak szállva nem voltak. Reggel mikor az gazdát megkérdeztük mivel tartozunk, tovább tanakodott a feleségével félóránál aziránt, hogy mit kérjen, s gondolván, hogy megbánt véle, ha ilyen uraktól keveset kér, kért 4 imperiális tallért, s mikor kérdeztük miért azt, mikor semmivel sem tudott acceptálni, azt felelte, hogy egész éjszaka nyughatatlankodott; mit tudtunk tenni, megfizettük, de sajnosan.

26-a.

Meiningenen mentünk reggel keresztül, furcsa kis város, várral kerített, szép benne az Landhaus v. az ország háza. Az katonáknak korsikányok van, mely bal felől fel van akasztva, sárga v. szalmaszin kaputjok, feltüzött, szárközépig érő stibliek. Sok szép kertek vannak körüllette, melyek fából, vasrostély formára csinált kerttel vannak kérítve.

Gumpelzstatton háltunk ekkor az Fervalternél, igen jó szállásunk és Bedingungunk volt, pedig későn érkeztünk meg.

Az derékszegünk megint eltört. Másnap u. m.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

27-a.

De ámbár vasárnap lett légyen, is egy emberséges kovásra találtunk, a ki megcsinálta mindjárt.

Eisenachon ebédeltünk az Veres-Koszorunál. Szép kis város, az Fürst residentiája igen szép, de mégis többnyire *Weimarba* lakik, mind *Feld-jägerek* voltak az várdákon és wachtokon, melyeket az herczeg nem régen állított fel. Zöld kaputja, korsikánja, fejér bokkrétája, fejér magyar forma nadrágja, és lajblija, a puskája szijja nem fejér.

Mikor kijöttünk volna 8 grt kellett fizetnünk, hogy kibocsássanak, mert 3 óráig senkit szekérrel ki nem bocsátanak. Lám a lutheranus emberséget itten is és polyczeyt.

Háltunk¹

Itten is a gazda meglátván, hogy az kocsist mind Laub-tallérral fizetem, mikor kérdem, mivel tartozunk: ein Leibtaller azt feleli, mégis csak két magyar forintot adtam neki, kétségkívül nem is tudta mennyi egy Laubthaller, s contentus is volt véle.

Rendes volt estve: az gazdaasszonytól kértünk levest hogy főzzön; főzött is laskát. Hát mondunk, ha pityokát, azaz földi magyarót is ha főzne. Meg lehet uram felel, de ha földi magyarót is kell főzni, úgy azért két óráig kell várkoznotok, ha pedig csak laskát parancsoltok, az egy óra alatt is készen lesz. Mivel pedig az idő későn volt, elneveltük magunkat s csak laskát főztünk.

28-a.

Ebédeltünk *Rosenbachon* füstös kolbászt, tojást, és vajat, itten megittuk az bort, melyet Heurathon oly véggel vettem volt, hogy Göttingába vigyem.

¹ A helynévnek üres hely hagyva.

Rosenbachig kimondhatatlan rossz uton, és majdnem járatlan uton jöttünk Eisenachról, kivált az a hegy, melyről *Rosenbachra* béereszkedtünk, oly hosszú, és kősziklás, hogy Erdélyben is bajos volna párját lelmi.

Az két kerekű szekerek, melyeken itt a terhet hordják, az majd egy ölös magasságú kereikkel úgy elvagdalták az utat, hogy az másféle kocsi az nyomában megakad.

Nem gondoltam volna soha, hogy még valaha rosszabb utakon járjak, Saxoniában kivált, mint valaha Erdélyben. Itt kezdettem Austriát becsülni, csak megeszmérszik mindenütt a mi a császáré, mert az mind felséges, de ezek a kis Fürstek elkártyázzák, bálozzák, dámázzák a pénzeket, osztán chaussé csinálni nem marad.

Ebbe a fogadóban láttam, hogy eszik a szalonnát, és amint hallok egész Saxoniában: sóval, borssal.

Estve 7 órakor érkezünk *Hohenscheuerre*. Egy új fogadóban itt egy embertelen gazda volt, és házat nem akart adni, s még ami több, embertelenkedni kezdett, in secunda és tertia persona beszélteni. Mi egy icze sert hoztunk, s mondjuk neki, hogy már egy szót se szóljon, mert pórul jár. De csak mégis morgolódtott, melyet én nem szenvedhetvén megtoszitom s kiáltni kezdi segítségére az apját, hogy ne hagyja, mert ötlet verik, pedig csak megtoszitottam. Azomban az szolgál a pár pistolyt behozza és az asztalra teszi az Vásárhelyi hirschfingerével együtt. Nosza megijednek az asszonyok, kezdik kihordani a gyermekeiket, az gazdák is kiszaladnak, az faluból embereket hívatnak, hogy lennének ott, nehogy rajtuk valami szerencsétlenség essék általunk. Mikor jóformán már megijedtek volna és mi is megijesztettük volna, hogy feladjuk, és az korcsomárolását s privilegiumát elveszítetjük velle, kinált és takarítottat szobát számunkra, de nem acceptáltuk, hanem az emberekből, kik pro securitate jöttek vala, egyet kalauznak elhajtottunk, és béműdültünk, hogy *Göttingába* bėjöhessünk, a hova asztán tizenegy órakor bé is érkezünk szerencsésen, minden legkisebb kár nélkül, és szállottunk az London nevezetű fogadóban. Legyen ezért áldott az Ur Istennek szent neve mindörökké

Ámen.

XIX. évi jelentésünk

az 1909. évi október hó 9-én tartott közgyűlés alkalmából.

Tisztelt közgyűlés!

Mint a hogyan Hephaesztoz bárdjának ütésére Zeus fejéből teljes fegyverzetben kiszökött Pallas Athéne: a közszükséglet döngetésére úgy ugrott ki a közélet porondjára az Emke kebeléből 18 évvel ezelőtt egyesületünk. A származásnak megfelelően egyesületünk épen úgy mint Pallas Athéne előmozdítója a társadalmi békének és a gazdasági fejlődésnek. Tanít a természet kimeríthetetlen csodáiban való elmerülésre és megajándékozza az embereket valódi lelki gyönyörűségekkel, egészséggel és testi erővel. Állandóan gyámolítja mindazokat a nemesszívű rajongó embereket, akik el-eljárnak imádkozni a természet templomába.

Egyesületünk életrehívása előtt e szűkebb hazarésznek szépségeit, égbe nyúló csúcsait nemhogy az idegen, de még saját gyermekei sem ismerék. És

valljuk be őszintén még most is elég kevés azoknak száma, akik megbecsülik és szeretik. El kell ismernünk, hogy 18 év után a kitűzött feladatok még koránt sincsenek megoldva. Célunkat fűdi a messzi távol ködös homálya. Am de a mikor a t. Közgyűlés és a nagy nyilvánosság előtt a mai napon Erdély legklasszikusabb részének Hunyadvármegyének területén először vagyunk szerencsések működésünkről beszámolni, szabadjon jóleső örömmel reámutatni ama eredményekre, amelyek épen úgy biztató jelenségei a szebb jövőnek mint a hajnal bibora a nap felkeltének.

Idegenforgalom.

32 külföldi egyesülettel való csereviszonyunk és barátságos összeköttetésünk által ha nem is egy csapásra, hiszen azt álmodni sem lehet, mégis fokozatosan napról-napra eloszlatjuk a felőlünk táplált téves fogalmak légióit és egyre nagyobb eredménnyel visszük át a külföldi turisták (akik kissé többen vannak mint mi) köztudatába, hogy Erdély nem kizárólag vademberek és medvék hazája, hanem turista alkotásokkal és szervezetekkel a lehetőségig behálozott gyönyörűséges föld, amelyet meglátogatni nemcsak bátran lehet de érdemes is. Eredményes működésünk mellett tesz tanuságot az, hogy Bulgária, Montenegró, Spanyolország és Portugália kivételével Európa összes országából fordultak meg egyesületi irodánkban. Sőt az Ujvilágból is négy egyén elismerés és a látottak felett való megelégedés kifejezése mellett kereste fel muzeumunkat. Igyekezetünk mindig arra irányult, hogy hazafias ügyünknek a messzi idegenben is barátokat és bizalmi embereket szerezzünk. Így Angliában Shrubsole, Koppenhágában dr. Schumacher, Helsingforsból Vihman egyetemi tanárné, Konstantinápolyban Micsgian apát, New-Yorkban Szabó Ferenc állanak a legjobb indulattal rendelkezésünkre. Örvedetesen jelenthetjük, hogy összeköttetéseink révén már Franciaországból is többen turistáskodtak Erdélyben, továbbá azt, hogy ujabban Odesszából fordulnak hozzánk felvilágosításokért. Ezekből kifolyólag feltétlenül szükségesnek tartjuk, hogy a német és angol nyelvű kis kalauzkönyveink mintájára a jövő évben egy francia nyelvű is adassék ki. Idegennyelvű kiadványunk ezidőszerint 4 van. Egy rumén és egy német nyelvű diszmunka az erdélyi fürdők és ásványvizekről, továbbá egy német és egy angol nyelvű kis kalauzkönyv egész Erdélyről. E könyvekkel az irodánkban és muzeumunkban megforduló idegeneket megszoktuk ajándékozni. Máskülönben is igyekeztünk e könyveket terjeszteni szállodákban való elhelyezéssel. Nagyobb mennyiséget küldöttünk Londonba, Amerikába, továbbá Budapestre az idegenforgalmi irodához, Bukaresti ügyvivőkhöz és mindama turista egyesületekhez, amelyekkel összeköttetésben állunk. Hazánkfiak között a honismertetést az örökös-, alapító- és rendes tagjainknak díjtalanul járó ez évvel 18-ik évfolyamába lépett „Erdély“ folyóiratunk és 58 más kiadványunk teljesíti.

Ezek közül az 1901. évben megjelent Erdélyi Uti-kalauzunk a folyó évben teljesen elfogyott. Ennek újabb kiadását a jövő év tavaszán feltétlenül meg kell jelentetnünk bármilyen áldozatok árán is, mert azt minden oldalról sürgetik. E munka most van előkészítés alatt. Teljesen át kell dolgozni és a változott viszonyokhoz mérten javítani. Ujabb költség és áldozat hozatal kívántatik tehát egyesületünktől, tagjainktól pedig nehéz fáradságos munkálkodás. A mult egyesületi év alatt sokat fáradoztunk „Erdély“ folyóiratunknak határidőhöz kötött pontos megjelentetésén, mert csak úgy lehet fenntartani és fokozni a tagok érdeklődését. Fájdalommal kell jelenteniünk, hogy ez irányu törekvéseinket kevés siker koronázta, mert majd a szerkesztő személyében beállott változás, majd pedig a huzamos ideig tartó nyomdász sztrájk elháríthatatlan akadályokat gördítettek a kivitel elé, sőt még tetemes károkat

is okoztak, mert taggyűjtési akcióra a folyóirat felhasználható nem volt és a rendetlen megjelenést többen okul használták fel az egyesület kebeléből való kiválásra is. A választmány felelősségének tudatában több ízben megfontolás tárgyává tette ez ügyet. Kereste a kivezető módozatokat. Azzal a tervvel is foglalkozott, hogy az eddig rendetlenül megjelenő kéthavi folyóiratot negyedévéssé teszi, vagy esetleg évkönyvvé változtatja át és azután a tagokkal való sűrűbb érintkezés céljából egy hetenként vagy két hetenként megjelenő könyvebb tartatmu de az egész egyesületi életet, az idegenforgalmat, a turistaságot, a különböző sportokat, háziipart stbbi felölelő lapot ad ki. A választmány bármilyen szükségesnek és üdvösnek tartotta és tartja ennek keresztülvitelét mégis, mert a költségekre a fedezetet még nem sikerült megtalálnia ezért e kétséges vállalatba a tagok nézetének meghallgatása nélkül bele nem mehetett. Szándékunk van a tagok véleményét erre vonatkozólag a jövő év folyamán köriratilag kikérni.

A központi iroda tapasztalatai és osztályaink tudósításai alapján örömmel jelenthetjük, hogy a mult évihez viszonyítva az idegenforgalom az egész vonalon tetemesen megnövekedett. Azt a nyári időszak alatt csak megfeszített erővel voltunk képesek lebonyolítani. Az ezirányu levelezések, táviratok költségei évről-évre szaporodnak. Portómentességünk nincsen. A kormányköröket még eddig nem sikerült arról meggyőznünk, hogy egyesületünk nem tisztán sport egyesület és mulató társaság mint a hogyan sokan tévesen hiszik, hanem egy igen fontos nemzeti missziót teljesítő közgazdasági és közművelődési intézmény.

Egyesületi kirándulások.

Serényen munkálkodtunk a mult év folyamán is az irányban, hogy tagjaink részére különböző kedvezményeket eszközöljünk ki hajó, vasut és utazási vállalatoknál, továbbá fürdők használatánál és hírlapok előfizetésénél. Összes kedvezményeink száma a mult év folyamán 132 volt. Ezeket a tagok nem eléggé használják ki pedig annak igénybevétele esetén a tagsági díjat többszörösen megtakaríthatnák. A mult év folyamán 174 esetben vették tagjaink a kedvezményeket igénybe. Hogy a honismeretet gyakorlatilag is terjesszük ép úgy mint a multakban ez évben is igyekeztünk a tagok részére kirándulásokat rendezni. Kolozsvárról kiindulólág a következő egyesületi kirándulásokat vezettük:

1. Kolozsvár-Gyergyószentmiklós-Békás szoros 2 napos	· 47 r. v.
2. Békás szoros-Tölgyes-Borszék-Kolozsvár 4 napos körut	8 r. v.
3. Meziádi cseppkőbarlang 2 napos	· · · · · 12 r. v.
4. Szamosbazar 3 napos	· · · · · 5 r. v.
5. Rév-Zichy barlang 1 napos	· · · · · 24 r. v.
6. Kolozsvár-Kányafő félnapos	· · · · · 40 r. v.
7. Angyalkut-Kányafő félnapos	· · · · · 16 r. v.
8. Géczy-vár-Járaviz-Hidegszamos völgye 2 nap	· · · · · 4 r. v.
9. Rév-Zichy-barlang 1 napos	· · · · · 32 r. v.
10. Rév-Zichy barlang 1 napos	· · · · · 180 r. v.

Összesen 400 r. v.

Az egyesületi kirándulásokat a mult év folyamán az időjárás és a kocsi-bérek hallatlan magasságra való felszökése sok tekintetben zavarta. Ez okból több kiirt tervezet meg is hiúsult. Ennek dacára az egyesületi kirándulásokban résztvevők száma a mult évit 254-gyel haladja fölül. Osztályaink is több kirándulást rendeztek azonban ezekről később az osztályok működésénél fogunk részletesebben megemlékezni. Az egyesületünk vezetése alatt tett isko-

lai, testületi és csoportos kirándulások s kalauzolások száma egygyel több mint a múlt évi azonban a résztvevők száma csökkent. De ez nem egyesületünk tevékenységén mulott hanem szintén azon, hogy kedvezőtlen volt az időjárás. A következő testületi és csoportos kirándulásokat bonyolítottuk le és kalauzoltuk muzeumunkban és városunkban:

1. Körmöczbányai áll. főreálisk.	35 szem.
2. Székely Gazdák	49 "
3. Tanítónőképezde (Kolozsvári)	25 "
4. Nagyenyedi ref. Collegium	60 "
5. Máramarosi gymnásium	32 "
6. Gyergyószentmiklósi polg. fiuiskola	18 "
7. Temesvári Felső Kereskedelmi iskol	12 "
8. Eperjesi gymnásium	20 "
9. Ferencz József nevelő intézet	40 "
10. Petőfy utcai áll. elemi iskola	58 "
11. Kolozsvári Tanítóképző intézet	118 "
12. Kolozsvári Áll. Milleniumi iskola	58 "
13. Kolozsvári ref. Főgymnásium	50 "
14. Budapesti IV. ker. kegyrendi főgymn.	30 "
15. Feketehalmi Gazdasági tanintézet	25 "
16. Ujvidéki polgári fiuiskola	54 "
17. Kolozsvári polgári leányiskola	75 "
18. Kolozsvári Milleniumi iskola Révre	45 "
19. Kolozsvári Felső leányiskola	81 "
20. Budapesti V. ker. főgymnásium	31 "
21. Kiskunfélegyházi r. kath. főgymn.	50 "
22. Nagybecskerekéi tanulók	27 "
23. Budapest ev. ref. főgymnásium	27 "
24. Marosvásárhelyi polg. fiuiskola	31 "
25. Tanítók továbbképző tanfolyama	48 "
26. Gyógypedagogiai tanfolyam	23 "
27. Gyógynövény tanfolyam hallgatók	37 "
28. Gyógyszerész hallgatók	78 "
29. Építő iparosok	50 "
30. Kolozsvári cipész szakegylet	24 "
31. Bihardiószegi Gazdák	50 "
32. Székelykereszturi Tanítóképezde	41 "
33. Szent-Jánoskuti kirándulók száma	125 "

Összesen: 1227 szem.

Osztályok működése.

Vidéki osztályaink legnagyobb része terjedelmes jelentésben számolt be a területükön felmerült turisztasági eseményekről és munkálkodásukról. Ezeket a jelentéseket, hogy az egész Erdélyre kiterjedő szervezet munkájáról a t. Közgyűlés is áttekintést nyerhessen nem tartjuk érdektelennek kivonatossan ismertetni.

Brassói osztályunk élén Halász Gyula elnök és Bokor János dr. osztály titkár állanak. Területükön az idegenforgalom folyton emelkedőben van. Ennek lebonyolítására különben Brassó városa idegenforgalmi irodát tart fenn. A Bucsecs és Kis-Királykőn vadászati szempontból a turistáskodást kezdték korlátozni. Brassó város erélyes közbenlépésére azonban a kérdés durva merev kezeléséből a vadászati kérdő engedett. Egyesületünknek is e kérdésben

majd állást kell foglalnia. Az osztály segédkezett több iskola kirándulásának rendezésénél. A fogarasi polg. leányiskola Brassóba, Sinájába és Zernestre tett kirándulását vezette. Résztvevők száma 28 volt. Kirándulásokat rendeztek a Nagykőhavasra 10, Kis-Királykő-krepaturára 11, Feketealmi hegyre 15, Keresztény-havasra 20, Predeálra 5, Vledénybe 5, Nagykőhavasra 10, Bálványos-fürdő, Szt. Anna-tó és Tusnádfürdőre 16 résztvevővel összesen résztvevők száma 92. A tagok létszáma emelkedőben van. E szorgalmas osztályunk más különben majdnem egész tevékenységét, erejét a Nagykőhavason építés alatt álló menedékházra fordítja. A jövő év folyamán deák turista szállót is fog felállítani.

Gyergyói osztályunk elnöke Görög Joachim titkára pedig dr. Fejér Mihály. Ez osztály tekintettel arra, hogy csak a múlt évben alakult nagyobb tevékenységet még nem fejthetett ki azonban a székely körvasút megnyitla után nagyon is ki kell vegye részét a munkából. Területén az idegenforgalom állandóan emelkedik. Nagyobb kiránduló csoportja volt a Selmeczbányai erdészeti akadémia 40 növendékkel. Dr. Pongrácz Károly tagtársunk kezdeményezésére az ottani középiskola és elemi iskola majd minden hónapban rendez kirándulást. Az osztály két ízben vezetett hivatalos kirándulást a Gyilkos-tóhoz összesen 10 taggal. A tagok létszáma emelkedőben van. Tervezés alatt áll egy menedékház. Ez osztály tevékenységének új tér fog majd nyitni a Békási törvényhatósági utnak kiépítésével is.

Szászvárosi osztályunk élén dr. Görög Ferenc áll. Ez osztály is csak két éves. Területén az idegenforgalom csekély. Jelentősebb idegenforgalmi és turistasági mozgalmak az osztály életében nem merültek fel. A tagok létszáma nem emelkedett. Területén turista alkotások még nem létesültek csak tervezés alatt vannak.

Háromszéki osztályunktól jelentés nem érkezett be.

Kovásznai fiókosztályunk élén Roediger Lajos áll. A tagok létszáma emelkedőben van, az idegenforgalom is emelkedett azonban a fürdőt használók száma csökkent. Utjelzési munkálatot végeztek 3 turista köruton. Ezeknek kibővítése részint folyamatosan van részint tervezés alatt áll. Rendezett 2 kirándulást 57 résztvevővel.

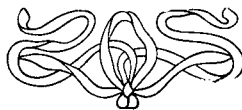
A Révi osztály élén áll gróf Zichy Ödön tiszteleti tag Urunk mint elnök, Hollosy Gyula mint ügyvezető alelnök és Kellner Vilmos mint osztály-titkár. E tevékeny osztályunk állandóan mélyreható munkálkodást fejt ki. A Zichy cseppkőbarlangot folytonosan kutatja. Építményeit karban tartja, fejleszti és lebonyolítja a barlang látogatásokat. A múlt egyesületi év alatt a barlangnak 5115 látogatója volt. A gyönyörű Körös sziklaszorosban egyesületünknek 10 km. hosszúságú útja van. Ezeket az osztály kijavíttatta és lelkiismeretesen gondozza. Az előző években épített turista szálló mellé gróf Zichy Ödön osztály-elnök egy emeletes turista házat épített, amelynek 14 szobájában külföldi mintára penzió rendszerrel huzamosabb időre is meg lehet szállni.

Hunyadmegyei osztályunk Déva székhelyvel az évekkel ezelőtt megszünt egykor tevékeny osztály romjaiból két évvel ezelőtt kelt újból életre. Élén áll Székely Mózes elnök és dr. Gaál István osztály-titkár. Megalakulása után azonnal szorgos tevékenységet fejtett ki. Több vetített képes előadást rendezett, hogy az érdeklődést a turistaság iránt felkeltesse. A múlt év folyamán Szádeczky Gyula dr. és Herrmann Antal dr. közreműködésével két ilyen előadást rendezett meg. Területén az idegenforgalom alig emelkedett és más jelentősebb mozzanatok sem merültek fel. Vezette a Kolozsvári Egyetem ásványtani intézetének kirándulását. A résztvevők száma 15 volt. Rendezett továbbá egy kirándulást 50 résztvevővel Algyógyra. A központ adományából fel van szerelve az osztály 82 kötetből álló kézikönyvtárral. Utjelzéseket készítettek Nagygág felé, továbbá a Dévai Rézbánya és Kőbányához.

Alsófehérvármegyei osztályunknak elnöke báró Bánffy Kazimir. Titkára Müller Géza dr. Területén 3 menedékházunk van a Pílisi, Ponori és Detonáti. Ez utóbbinak forgalma évről-évre emelkedik, hiteles statisztikai adatok a látogatók számáról nem állanak rendelkezésünkre. Az osztály az ujjászervezkedés munkájával van elfoglalva, azonban az dacára a gyönyörű természeti szépségek sokaságának és a megfelelő három pompás menedékházának mégis igen nehezen megy. Területén máskülönb előkészítés alatt áll a csákljai menedékház és ugyanott egy turista körútnak létesítése a csákljai községi útnak kiépítésével.

Nagyszebenből Ügyvivőnk dr. Szalay Béla jelenti, hogy mivel ott osztályunk nincsen ezért a szász Kárpát-Egyesület ural mindent. Máskülönb az idegenforgalom állandó nagy emelkedést mutat. A szász Kárpát-Egyesület menedékházainak forgalma 1580-ról 2059 látogatóra emelkedetl. Külön idegenforgalmi bizottság fejt ki akciót. Ügyvivőnknek fáradozásaira az Állami főgymnásium már állandóan kirándulásokat vezet a havasokra. Megmászta a Negojt, a Csorteát, továbbá megtették a Negoj-Bulea élvándorlást. Ifjusági kirándulásokat vezettek a Buleatóhoz és a Presbére. Bejárta még egy aradi majd egy brassói társaság és az Osztrák Alpési Club több tagja a havasokat. A Bulea menedékházban a vendégek száma állandóan 10—60. Ügyvivőnk rendszeresítette a délutáni kirándulásokat ezért a kirándulók száma folyton emelkedik. A félnapos kirándulásokkal már több teljesen ismeretlen helyet sikerült divatnssá tennie. Nagy utánjárással az általa kijelölt pontokról szép képeket szerzett be. Ma már 5—600 darab kép készült el. Ezenkívül ő maga 600 darab tereozskop képet vett fel. Ezeknek számát folytonosan neveli és rövid idő alatt 4000-re akarja felszaporítani. Említett ügyvivőnk különben általánosan ismert kiváló turista-sági szakíró is. Ez exponált vidéken egyedüli képviselője a magyar turista-ságnak, mert szebeni osztályunk 9 évvel ezelőtt feloszlott. Ő derekasan megmutatja, hogy egyetlen ember is kitartással és fáradhatatlan szorgalommal kiváló eredményeket érhet el. Többi ügyvivőnkől jelentés nem érkezett azonban mindenik a körülményekhez mérten igyekezettel végzi teendőit. A felsorolt adatok szerint egyesületünk a mult év folyamán összesen 7006 egyént utaztatott. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ez eredmény nem fedí a valóságot, mert amint jeleztük mindenünnen adatokat nem kaptunk. Igen kívánatos volna a pontos és részletes adatgyűjtés mert anélkül az eredményekről világos és tiszta képet nyerni nem lehet és a szükséges intézkedések foganatosítása is sokszor azok hiányán mulik.

Folytatása következik.

Különféle.

Védőnk üdvözlése. A folyó évi október hó 9-én Déván megtartott közgyűlés nagy lelkese-
dés között mondotta ki, hogy
fenséges védőjét táviratban üd-
vözi. A közgyűlés táviratára
József kir. herceg Ő fensége az

alábbi távirattal válaszolt: *Hálás
szívvel köszönöm 19-ik köz-
gyűlésük alkalmából küldött
meleg érzelmektől áthatott üd-
vözetüket, melyet ugyanazon
ézelmekkel viszonzok.*

József főherceg.

Egyesületi élet.

Az E. K. E. közgyűlése Déván.
Egyesületünk évi közgyűléseit, hacsak
nagyobb akadályok nem merülnek
fel, rendszerint a vidéki osztályok
székhelyein szereti megtartani. Nem
azért, mert a nehéz és fáradságos
küzdelem beszámolója a legtöbbször
nagyobb ünneppé fejlődik ki, ha-
nem azért, mert az elnökség a köz-
vetlen érintkezés által szorosabb kap-
csolatba jut a vidéki tagokkal és e
körülmény igen alkalmas az illető
vidék iránt való nagyobb érdeklődés
felkeltésére és új eszmék termelésére.
A folyó évi október hó 9-én tartott
19-ik egyesületi közgyűlés színhe-
lyéül az elnémult harangok hazáját
Hunyadvármegyét, illetőleg annak
székhelyét Dévát épen ebből a ma-
gasabb célból választotta elnöksé-
günk. Hogy az elnökség hazafias
törekvéseinek lesz-e nagyobb ered-
ménye az kétséges, de hogy Hunyad-
vármegye számos és páratlan ter-
mészeti szépségeivel foglalkozni haza-
fias kötelesség, az már több mint
bizonyos.

A közgyűlés lefolyása a következő

volt: Október hó 9-én d. u. 1 óra-
kor érkeztek meg Dévára az E. K. E.
központi tisztviselői. A pályaudvaron
Koncz Domokos Déva város polgár-
mestere, Tassy B. László városi
főjegyző, Tóth Elemér rendőrkapitány
és Gaál István tanár üdvözölték és
fogadták az egyesület megjelent tag-
jait. Elszállásolás után a Fehér-Kereszt
szállóban társas ebéd következett.
Ekkor nagyhatású beszédet tartott
dr. Herrmann Antal éltetve Székely
Mózes erdőfelügyelőt a dévai E. K. E.
osztály fáradhatatlan elnökét. Erre
Székely Mózes válaszolt poharát
üritve az egyesület tisztikarára és
dr. Zakariás János orsz. képviselő,
egyesületi alelnökre. Dr. Zakariás
ugy maga, valamint a tisztikar nevé-
ben megköszönte ezután a szíves
üdvözlést és az osztály működésé-
hez sikert kívánva tüzes buzdító
beszédet tartott. Ebéd után az egész
társaság élén a délutáni vonattal
később érkezett gróf Lázár István
egyesületi elnökkel kirándult a gyö-
nyörű várhegyre, ahonnan fenséges
és elragadó kilátás nyílik a Maros

völgyére és a Csetrás hegyvonulatra. Az ősi romoktól a kirándulók este fél 6 órakor érkeztek vissza a városba, hogy megkezdhessék az egyesület 19-ik közgyűlését a városháza dísztermében, hová igen szép számú és előkelő közönség gyülekezett egybe. Közgyűlésen jelen voltak: Boér Gáborné, dr. Békéssy Károlyné (Kolozsvár), Nagy Dezsóné (Kolozsvár), dr. Gaál Istvánné, Hajdúczky Józsefné, Koncz Domokosné, Koncz Ilus, Koncz Kata, Koncz Márta, dr. Lengyel Józsefné, Lengyel Boriska, Lengyel Ilus, Mailand Oszkárné, Székely Mózesné, Székely Margit, Sándor Ilona, Ander Antal, dr. Apáthy Árpád főügyész, Boga János, báró Bornemisza Lipót főispán, Borostyáni Béla, dr. Bászér Ernő, dr. Békéssy Károly, Breuer Mór, Csulay Lajos főjegyző, Csűrös Ferenc, Dénes Károly tanfelügyelő, Druhara Gábor, Fazakas Endre, Gölnér Károly igazgató, Gyuresi László, Gáspár József, dr. Gaál István, Gellért Ede, Görög Ferenc (Szászváros), Görög József, Hirsch László, Haitmann Pál, Kovács Ernő, Kroll Gyula, Koncz Domokos, Lauffer Árpád, Mallász József, Mailand Oszkár, Nemes József, Orbán Jenő, Pap Kristóf (Kolozsvár), Pogány Béla alispán, Szakács Jusztin, Székely Mózes, Schönberg Miksa (Kolozsvár), B. Szabó István, Sáródy Ottó, Schneider József Rhémeden Ferenc, Tarján Kristóf. Dr. Tassy B. László főjegyző, dr. Herrmann Antal (Bpest), gróf Lázár István, E. K. E. elnök, dr. S. Kovács József (Kolozsvár), Zakariás János dr., M. Kovács Géza főtthkár és több vendég.

Lelkes beszéddel nyitotta meg a közgyűlést gróf Lázár István elnök. A szép megnyitó beszédben (egyrészt folyóiratunk élén mint vezércikket közöljük) meggyőzően fejtegette az egyesület céljait és törekvéseit. A közönség mindvégig nagy tetszéssel hallgatta a megnyitót és végezetül éljenzéssel jutalmazta. Elnök a jegyzőkönyv vezetésére felkérte Dr. S. Kovács Józsefet, a hitelesítésre pedig dr. Pap Kristófot és Schönberg Miksát. Ezután indítványozta, hogy a közgyűlés küldjön üdvözlő táviratot

József kir. herceg védőhöz. Az üdvözlő távirat szövege a következő volt:

„József királyi herceg öfenségének Budapest. Az Erdélyi-Kárpát-Egyesületnek a történelem megszentelte, természet megáldotta dicső Hunyadvármegye székhelyén, ősi Déva várának árnyékában lezajló 19-ik közgyűlése hálás hódolattal hazafias lelkesedéssel üdvözlí és élteti az egyesületnek éltető vezérszellemét, fenkhölt lelkü védőjét királyi Fenségedet.“

Ezután Főtthkár jelentette, hogy Szegedről a Délmagyarországi Közművelődési Egyesület a közgyűlésre képviselőül Gallovich Jenő főtthkárt, az Emke pedig Balogh Gyula alapító tagot, a szászvárosi E. K. E. osztály dr. Görög Ferenc ügyvezető alelnököt két taggal, a Magyar Földrajzi Társaság dr. Gaál Istvánt, a Felső-Magyarországi Közművelődési Egyesület Boér Gábor főtthkárját, a Hunyadvármegyei Tört. és Rég. társulat Dénes Károly tanfelügyelőt és Malász József választmányi tagot, az Örmény Múzeum dr. Herrmann Antal t. igazgatót küldötte ki képviselőül. E bejelentés után dr. Gaál István és Herrmann Antal küldöik nevében szóval is üdvözölték a közgyűlést. Üdvözlő iratokat és táviratokat küldöttek: Rákosi Jenő az „Otthon“ nevében, a Magyarországi Kárpát-Egyesület, az Aradi Turista Egyesület, a Magyarországi Kárpát-Egyesület Keleti Kárpátok osztálya, a Marosvásárhelyi Székely Társaság, a Budapesti Egyetemi Turista Egyesület, Somogyvármegye alispánja, az E. K. E. brassói osztályának Elnöksége és Terray István örökös tag Rimaszombatról. Ezeknek bejelentését a közgyűlés éljenzéssel fogadta.

A tárgysorozat rendjén M. Kovács Géza felolvasta a választmányának jelentését, az egyesületnek egy évi működéséről. A közgyűlés a jelentést egész terjedelmében elfogadta és annak kapcsán jegyzőkönyvi köszönetet szavazott gróf Bánffy György Öngyméltóságának a Retyiceli vízesés hidjaihoz adományozott fáért, továbbá Feszli József, Gerstenbrein Tamás, Kapcza Imre és Spáda János

tagoknak, a Szent-János kútnál végzett munkálatért, továbbá a Czell F. és Fiai cégnek a Bükk-i turista ház építéséhez nyújtott támogatásáért. Az egyesületnek 1908 évi zárószámadatait a számvizsgálók jelentései alapján szintén elfogadták és a felmentvény megadása mellett Merza Gyula főpénztárosnak jegyzőkönyvi köszönetet szavaztak. Ezután elfogadták még a főtitkár által előterjesztett 1910 évre szóló egyesületi költségvetést. A tisztújítás megejtetése végett elnök javaslatára a közgyűlés a jelölő bizottságba dr. Békéssy Károly elnökle alatt Székely Mózes, dr. Gaál István és M. Kovács Géza főtitkárt küldötte ki. A bizottság megalakítása után az ülést elnök 5 percre fölfüggesztette.

A kitézött idő elmúltával elnök megnyitotta a folytatólagos közgyűlést, amely dr. Békéssy Károly előterjesztésére a tisztikart és igazgató választmányt közfelkiáltással megválasztotta. Eszerint egyesületünknek tisztikara és választmánya az 1909—1910 egyesületi évre a következőleg alakult meg:

Elnök: Lázár István gróf, I. *Alelnök:* Szádeczky Lajos dr., II. *alelnök:* Mannsberg Sándor báró, III. *alelnök:* Kossutány Ignác dr., IV. *alelnök:* Pap Mihály ezredes (új), V. *alelnök:* Zakariás János dr., *Főtitkár:* M. Kovács Géza (választás alá nem esik), *főpénztáros:* Merza Gyula, *főszerkesztő:* Szádeczky Lajos dr., *felelős szerkesztő:* M. Kovács Géza, *titkár:* S. Kovács József dr. (új), *T. Muzeumi igazgató:* dr. Herrmann Antal (választás alá nem esik), I. *jegyző:* Holló Károly, II. *jegyző:* Förstner Tivadar, III. *jegyző:* Pethő József, *könyvtáros:* dr. S. Kovács József, *ellenőr:* Tanács József, *főkönyvelő:* Müller Béla, *jogtanácsos,* dr. Deák Albert ügyvéd, *számvizsgálók:* Székula Ákos vezérfelügyelő és Ferenczy Gyula bankigazgató.

Választmányi tagok: Apáthy István dr. egyet. tanár, Asztlán László bankhiv., Bán Antal pt. felügyelő, Békéssy Károly dr. egyet. tanár, Cholnoky Jenő dr. egyet. tanár, Csifó

Salamon unit. lelkész, Csiki Emánuel p. ü. számvizsgáló, dr. Eisler Máttyás főrabbi egy. tanár, Fekete Gábor it. tábl. elnök, Fekete Nagy Béla, K. Fodor János (Debrecen új); Dr. Gámán József iparkam. titkár, Gergely Albert dr. ügyvéd, Gidófalvy István dr. kir. közjegyző, Gyárfás László főügyész, Hangay Oktáv tanár, Heppes Miklós kir. tábl. tanács elnök, Hirschler József dr. plébános, Hirt György dohánygyári igazgató, Jármay Béla máv. üzletvezető, Incze Gerő táblabíró, Jékey Dániel dr. it. tábl. bíró (Marosvásárhely), Korniss Károly gróf (Szent-Benedek), Konrády Dániel dr. egyetemi m. tanár, Kovács Dezső tanár, Kozma Ferenc nyug. tanfelügyelő, Lészay Ferenc nagybirtok (M.-Borgó), Lászlóffy István dr. ügyvéd, Márki Sándor dr. egyet. tanár, Melitskó Frigyes máv. felügyelő, Merza Lajos kir. tan. bankigazgató, Mihály Zoltán bizt. titkár, Nemes Ferenc dr. vár. tanácsos, dr. Nyiredy Géza tanár, Pál István apátkanonok, Pap József dr. ügyvéd, Pap Kristóf kereskedő, Pataky Jenő dr. orvos, Péter Béla gazd. akad. tanár, Pálffy Ernő birtokos, Puskás Béla kereskedő, dr. Szádeczky Gyula egy. tanár, dr. Scheitz Vilmos orvos, Sárdi Lőrinc m. hiv., Schönberg Miksa kereskedő, Solyóm János tanár, Szombathelyi Gábor dr. orvos, Terray Gyula (Kapnik-bánya), Terray István (Rimaszombat), Tomán Béla festő, dr. Weisz József ügyvéd, Virágháty Gyula foggyógyász.

Turista osztály. Elnök Gyöngyössy Béla főerdőtanácsos, alelnök Ruzitska Béla dr. egy. tanár.

Idegenforgalmi osztály. Elnök dr. Boros György tanár, titkár Monoky Gyula,

Fürdőügyi osztály. Elnök Török Imre dr. orvos, alelnök Hankó Vilmos dr. tanár, titkár dr. Székely Tibor.

Székely osztály. Elnök Orbók Mór igazgató, alelnök Szekeres József dr., titkár Köntzey Imre.

Házi ipari osztály. Elnök Magyar Endre igazgató, alelnökök Hankó Veres Károly főszołgabíró és Ver-

sényi Gábor tanár, titkár Harmath Győző.

Muzeumi felügyelő bizottság: Elnök gróf Lázár István, alelnök Szvacsina Géza polgármester, titkár M. Kovács Géza E. K. E. főtitkár.

Az indítványok során felszólat még dr. Zakariás János orsz. képviselő. Ékes szavakkal köszönte meg a hölgyek érdeklődését és meghívta az egész társaságot a most épülő Nagyköhavasai E. K. E. menedékháznak jövő év nyarán tartandó felavatási ünnepségére Brassóba. Erre gróf Lázár István elnök megköszönte a város szíves vendéglátását és a tagok érdeklődését és azután az ülést bezárta.

A közgyűlésről estve 8 órakerő távozó tagokat igen szép látványosság lepte meg, mert az E. K. E. dévai osztálya a várhegyet és annak festői romjait ivlámpával színes lámpásokkal és vörös bengáli fényvel kivilágította. A várrom fényes tündéri kivilágításában az egész város közönsége meglepetve gyönyörködött. Estve úgy az Elnökség valamint a hunyadmegyei tagok a Winkler-féle vendéglő nagytermében gyűltek vacsorára, amely mellett huzamos időig mulattak és élénk eszmecsere között megbeszélték az egyesület ügyeit és a másnap tartandó gyalári és nagyági kirándulás esélyeit.

Kirándulások. Hunyadvármegyei osztályunk az évi közgyűlés alkalmából a vendégek és saját tagjai részére igen szépen sikerült két kirándulást rendezett. Ezek lefolyása a következő volt:

1. *Vajdahunyad-Gyalár.* Egész napos kirándulás. A dévai pályaudvaron november tizedikén a kora reggeli órákban gyülekeztek a kirándulók, hogy Székely Mózes erdőfelügyelő és M. Kovács Géza főtitkár vezetése alatt Vajdahunyadra utazzanak. Az esős időjárás miatt csak 20-an jelentek meg. Vajdahunyadra fél 8-kor érkeztek meg, ahol Litschauer Lajos vasgyári mérnök kalauzolása mellett megtekintették

a Lovagvárat, majd a nagyszerű vasműveket és a vasöntést. Megébedeltek a vasgyári vendéglőben. Itt az üzem-igazgatóság előzékenységéből a vasgyári zenekar művészi játékkal mulattatta a társaságot. Ebéd közben dr. Herrmann Antal nagyhatású áldomást mondott a vasgyári tisztviselőkre és a zenekarra. Ebéd után a gyalári vasutal Molnár Ferenc mérnök vezetése alatt felutaztak Gyalárra ahol Csák Gusztáv mérnök vezetése alatt megtekintették a gyönyörű vidéket és a nagyszabású bányauzemet. Innen a legjobb hangulatban utaztak vissza Vajdahunyadra és szakadó esőben a pályaudvarra s onnan Dévára, illetőleg Kolozsvárra.

2. *Nagyági aranybányák.* E kiválóan élvezetesnek és sikeresnek ígérkező kirándulást is megzavarta az esős időjárás. Több jelentkező lemaradt. Így november tizedikén csak tizenhárman indultak el dr. Gaál István vezetése alatt csángó szekerekkel. 7 óra harminc perckor volt az indulás. Átkeltek komppal a Maroson. Dél előtt 10 órakerő érkeztek Felső-Csertésre, megtekintették az aranyzúzó műveket és Deutsch Aladár mérnök vezetése alatt mintegy 4 km.-nyire behatoltak a táróba. Tekintettel arra, hogy a hölgyek a sáros és síkos lépcsőkön nem tudtak gyalogni visszatértek és részint szekerekkel, részint gyalog indultak tovább Nagyágra. A szitáló eső dacára 11 órakerő igen jó kedvvel érkeztek meg a Csetrás hegység vulkánikus vonulatára ahonnan páratlan kilátást élveztek a Maros völgyére és a Retyezát hegységre.

Nagyág megtekintése után délután fél 1 órakerő Sziklai Alfonz vendégszerető házához vonultak hol pompás ebéd mellett vígmulatozás között töltötték az időt hazaindulásig. Nagyágról d. u. 4 órakerő indultak el és Dévára a legjobb hangulatban 7 óra 30 perckor érkezett meg a társaság egy fáradságos de kedves napnak felejthetetlen emlékével.